

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anna Björklund

Verkställighet av LVU-beslut

Examensarbete
20 poäng

Handledare
Jur.dr Titti Mattsson

Ämnesområde
Familjerätt/Socialrätt

Termin
VT 2004

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	VEM ÄR
DET SOM ANSVARAR FÖR BARN OCH UNGA NÄR DE RISKERAR ATT UTVECKLAS OGYNNSAMT? HUR LÅNGT GÅR FÖRÄLDERNS/FÖRÄLDRARNAS ANSVAR? ÄR DET SAMHÄLLET SOM SKALL ÖVERTA ANSVARET FRÅN FÖRÄLDRARNA? BEROENDE PÅ BETRAKTARENS SYNSÄTT FINNS DET OLIKA SVAR PÅ ALLA DESSA FRÅGOR. SAMHÄLLET SKALL STÖDJA OCH KOMPLETTERA FÖRÄLDRARNA I DERAS UPPGIFT ATT GE BARNEN GODA UPPVÄXTVILLKOR. HÄR FYLLER SKOLAN, BARNOMSORGEN, KULTUR- OCH FRITIDSVERKSAMHETER EN VIKTIG ROLL. AV STOR BETYDELSE ÄR SOCIALTJÄNSTENS INDIVIDUELLT RIKTADE STÖD- OCH HJÄLPINSATSER LIKSOM OLIKA VERKSAMHETER MED LANDSTINGET SOM HUVUDMAN, SOM EXEMPEL KAN NÄMNAS MÖDRA- OCH BARNHÄLSOVÅRDEN, DEN BARN- OCH UNGDOMSPSYKIATRISKA VERKSAMHETEN OCH FAMILJERÅDGIVNINGEN. DESSUTOM FINNS I MALMÖ SEDAN ÅR 2004 "KRISCENTRUM FÖR BARN" – DÄR SAMTLIGA MYNDIGHETER SOM BERÖR BARN ÄR REPRESENTERADE.	4
1.1 Syfte och frågeställningar	5
1.2 Metod och material	5
1.3 Disposition	6
2 BAKGRUND	7
2.1 Förutsättningar för tillämpningen av LVU	7
2.1.1 Omedelbart omhändertagande	8
2.2 Placeringsalternativ	9
2.3 Vårdens upphörande	10
2.4 Barnkonventionen	11
2.4.1 Är Barnkonventionen förenlig med svensk rätt?	12

3	SOCIALNÄMNDENS ROLL VID VERKSTÄLLIGHET AV LVU-BESLUT	13
3.1	Vilka lagar reglerar verkställighet av LVU-beslut?	13
3.1.1	Lagen om vård av unga, LVU	13
3.1.2	Förvaltningslagen, FL	14
3.1.3	Socialtjänstlagen, SoL	16
3.1.4	Förvaltningsprocesslagen, FPL	17
3.1.5	Europakonventionen	17
3.1.5.1	Kränkning av Europakonventionen av svenska myndigheter och domstolar	17
3.2	Handräkningsbegäran	18
3.2.1	När kan en polishandräkning begäras?	19
3.2.2	Innehåll i handräkningsbegäran	19
3.2.3	Verkställighet av handräckningen	20
3.3	Vad säger förarbeten angående verkställighet av LVU-beslut?	20
3.3.1	Prop. 1924:150	20
3.3.2	Prop. 1960:10	22
3.3.3	Prop. 1979/80:1	22
3.4	JO:s kommentarer angående riktlinjer för socialnämndens agerande vid verkställighet	23
3.4.1	JO 1988/89 s. 253	23
3.4.2	JO 1989/90 s. 248	24
3.4.3	JO dnr 5026-1995	25
3.4.4	JO 1999/2000 s. 270	25
3.5	Sammanfattning	27
4	POLISMYNDIGHETENS ROLL VID VERKSTÄLLIGHET AV LVU-BESLUT	29
4.1	Vad säger lagen?	29
4.1.1	Polislagen, PolL	30
4.1.2	1960-års Barnavårdslag, BvL	32
4.2	Vad säger förarbeten?	32
4.2.1	Prop. 1983/84:111	33
4.2.2	Några kommentarer	34
4.3	JO:s kommentarer angående riktlinjer för polisens agerande vid verkställighet	34
4.3.1	JO 1981/82 s. 172	35
4.3.2	JO 1993/94 s. 280	36
4.4	Sammanfattning	36
5	INTERVJUDEL	38
6	ANALYS	48
6.1	Egna reflexioner	48
6.1.1	Ansvarsfrågan	48

6.1.2	Polisens agerande vid handräckning	49
6.1.3	Socialarbetarens agerande vid verkställighet	50
6.1.4	Övrigt av vikt	51
6.2	Svar på frågorna	51
BILAGA A		53
BILAGA B		54
LITTERATUR- OCH KÄLLFÖRTECKNING		55

Sammanfattning

I denna uppsats har jag undersökt hur domar enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (förkortad LVU) skall verkställas och hur detta sker i praktiken. I uppsatsen har jag ställt fyra frågor kring verkställighet utifrån gällande lagstiftning och praktisk tillämpning. Jag har även undersökt i vilka fall polismyndigheten har fått biträda genom handräckning på socialnämndens begäran. En femte fråga handlar om gällande rätt är förenlig med Barnkonventionen. De barn och unga som blir föremål för ingripanden enligt LVU är visserligen få men de befinner sig i en mycket utsatt position. Ett omhändertagande kan upplevas mycket traumatiskt – även för föräldrar, de poliser och socialarbetare som verkställer besluten.

I uppsatsen har jag velat undersöka det teoretiska som praktiska perspektivet kring verkställighet. Det är enligt min mening viktigt att se hur lagstiftningen följs i praktiken. Intervjuerna med såväl poliser som socialsekreterare har belyst det praktiska perspektivet.

Resultatet av mina undersökningar visar att, trots reglering i lag är en verkställighet i praktiken mer komplicerad än i själva teorin. De situationer som kan uppkomma i samband med verkställighet, är inte alltid reglerbara, eftersom de ter sig olika. Detta kan vara såväl till för- som nackdel för den enskilde, polisen och/eller socialtjänsten.

Vidare har framkommit att JO:s rekommendationer inte alltid följs, vilket kan bero på olika orsaker, t.ex. tidpunkt för verkställigheten, bemanningsfrågan eller placeringsfrågan. Därför ställer jag mig frågan om dessa rekommendationer istället skulle regleras genom lag? Rättssäkerheten för den enskilde måste alltid, liksom omtanken om barnets bästa, vara det viktigaste.

Genom den här uppsatsen har jag förstärkt i min uppfattning att dessa verkställigheter är att betrakta som oerhört svåra och komplicerade ärenden för alla involverade.

Förord

Ja, då var man vid resans slut, i detta fall klar med sina studier vid Juridiska fakulteten i Lund. Åren har trots allt gått fort, och nu är det verkligheten som väntar runt hörnet dvs. för att på arbetsmarknaden förhoppningsvis få möjlighet att använda mig av mina nya kunskaper.

Jag vill tacka mina föräldrar för allt stöd ni har gett mig under ”resans gång”, tack även till ni andra nära och kära!

Tack till min handledare Titti Mattsson för all hjälp du har gett mig!

Sen vill jag tacka kommissarie Jörgen Sjästad och kommissarie Thomas Albinsson vid polismyndigheten i Skåne, polisområde Malmö, för att ni lät mig ta er personal i anspråk för intervjuerna! Tack till de poliser och den socialsekreterare som jag har fått intervjua!

Ett stort tack till Johanna Arvidsson och Pontus Servin för att ni gav er tid att läsa igenom examensarbetet!

Malmö, augusti 2004

Anna Björklund

Förkortningar

AD	Arbetsdomstolen
BrB	Brottsbalken (1962:700)
BvL	Barnavårdslagen (numera upphävd)
FB	Föräldrabalken (1949:381)
FL	Förvaltningslagen (1986:223)
FPL	Förvaltningsprocesslagen (1971:291)
HD	Högsta domstolen
JO	Justitieombudsmannen
LSU	Lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård
LTO	Lag om tillfälligt omhändertagande (numera upphävd)
LUL	Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
PolL	Polislagen (1984:387)
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
RegR	Regeringsrätten
RF	Regeringsformen (1974:152)
SekrL	Sekretesslagen (1980:100)
SiS	Statens institutionsstyrelse
SoF	Socialtjänstförordningen (2001:937)
SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

Vem är det som ansvarar för barn och unga när de riskerar att utvecklas ogynnsamt? Hur långt går föräldrarnas/föräldrarnas ansvar? Är det samhället som skall överta ansvaret från föräldrarna? Beroende på betraktarens synsätt finns det olika svar på alla dessa frågor. Samhället skall stödja och komplettera föräldrarna i deras uppgift att ge barnen goda uppväxtvillkor. Här fyller skolan, barnomsorgen, kultur- och fritidsverksamheter en viktig roll. Av stor betydelse är socialtjänstens individuellt riktade stöd- och hjälpinsatser liksom olika verksamheter med landstinget som huvudman, som exempel kan nämnas mödra- och barnhälsovården, den barn- och ungdomspsykiatriska verksamheten och familjerådgivningen. Dessutom finns i Malmö sedan år 2004 "Kriscentrum för barn" – där samtliga myndigheter som berör barn är representerade.

Barn och ungdomar upp till 18 år utgör cirka 20 procent av Sveriges befolkning. De flesta barn och ungdomar har god fysisk och psykisk hälsa och lever under materiellt och socialt gynnsamma förhållanden. Majoriteten av alla barn växer upp tillsammans med syskon och båda föräldrarna.¹ Dock finns det barn och ungdomar som inte får denna uppväxt, på grund av deras eget eller föräldrarnas/vårdnadshavarnas beteende. Det är dessa barn och ungdomar som blir tvångsomhändertagna, som jag skall avhandla i min uppsats.

I uppsatsen kommer jag att lägga tyngden på hur själva verkställigheten går till. I vad mån särskilda åtgärder behövs för verkställigheten av ett förvaltningsbeslut, beror på beslutets innebörd. Ett beslut brukar sägas vara verkställbart (exigibelt), om det innehåller direkta handlingsmönster för den enskilde eller de verkställande myndigheterna. I första hand menas att beslutet skall verkställas av en myndighet. Verkställigheter kan ske antingen genom tvång mot den enskilde eller hans egendom, eller genom att en åtgärd som innebär en förmån för den enskilde vidtas.²

Det finns beslut, som inte kräver andra åtgärder än nedtecknande i skrift samt vederbörligt tillkännagivande; detta gäller till exempel avslagsbeslut samt kvalificerings- och registreringsbeslut. Som *kvalificeringsbeslut* kan man beteckna sådana förvaltningsbeslut, som enligt sitt innehåll avser att förläna en person eller ett objekt en viss rättslig egenskap.

Kvalificeringsbesluten har indirekt betydelse som handlingsdirektiv på det sättet, att den förlänade rättsliga egenskapen utgör rättsfaktum vid tillämpningen av olika rättsregler.³ Ett *registreringsbeslut* innebär ytligt sett bara en anteckning om ett visst faktum i ett register, men det har ofta

¹ SOU 1994:139, s. 127.

² Clevesköld, Lars, m.fl., *Handläggning inom socialtjänsten*, 2000, s. 188.

³ Strömberg, Håkan, *Allmän förvaltningsrätt*, 2003, s. 59 f.

indirekt viktiga rättsverkningar därigenom, att registreringen tjänar som rättsfaktum enligt skilda rättsregler.⁴

Ett behov av egentliga verkställighetsåtgärder föreligger endast beträffande beslut, som innehåller handlingsmönster för myndigheter och enskilda.⁵

Verkställigheten kan emellertid tänkas bestå av att den enskilde mot sin vilja påtvingas en viss behandling, t.ex. vård. Härvid kan tvångsmedel bli nödvändiga för att föra den enskilde till institutionen och hålla kvar honom där. Tvånget blir här ett medel för att möjliggöra själva verkställigheten, det vill säga institutionsvården. I det senare fallet utgör beslutet i främsta rummet ett handlingsdirektiv till de verkställande myndigheterna. Det är detta beslut som jag har valt att avhandla i uppsatsen.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med arbetet är att undersöka gällande rätt rörande verkställigheter av LVU-beslut samt att undersöka hur tillämpningen fungerar. Det sistnämnda gör jag genom intervjuer med poliser och en socialarbetare som biträtt vid verkställighetsbeslut. Frågor som jag tänker besvara i uppsatsen är;

- När inträder tidpunkten för verkställighet?
- Vilka är formerna för verkställighet?
- Vem kan verkställa ett beslut?
- Vilka är konsekvenserna av en verkställighet?
- Är gällande lagstiftning förenlig med Barnkonventionen?

1.2 Metod och material

Arbetet består av en del om gällande rätt, där jag undersöker vilka lagar som är aktuella för socialtjänsten och polismyndigheten vid verkställigheter samt en del som består av att jag intervjuar en socialarbetare och ett antal poliser som har varit med vid verkställigheter av LVU-beslut, genom handräkningsbegäran från socialnämnden. Jag undersöker även om den gällande lagstiftningen är förenlig med Barnkonventionen. Då jag själv har en anställning inom polismyndigheten i Skåne lägger jag tyngdpunkten på intervjuerna just utifrån polisens arbete och erfarenhet. Jag gör en förfrågan till 18 slumpmässigt utvalda poliser varav endast 9 medverkar då de har nödvändig erfarenhet. Då jag inte har funnit några LVU-domar som rör verkställighetsförfarandet i de allmänna domstolarna, har jag valt att koncentrera mig på JO:s årsberättelser. Detta urval har skett på så sätt, att jag har sökt ärenden som berör LVU i JO:s årsberättelser från år 1988 och framåt.

⁴ A.a., 2003, s. 60.

⁵ A.a. 2003, s. 132.

1.3 Disposition

Inledningsvis redovisar jag förutsättningar för tillämpning av LVU, placeringsalternativ, vårdens upphöranden, Barnkonventionen samt Europakonventionen. Därefter redogör jag för socialnämndens roll vid verkställighet utifrån gällande rätt, förarbeten och JO:s kommentarer. Vidare redogör jag för polismyndighetens roll vid verkställighet – även här utifrån gällande lag, förarbeten samt JO:s kommentarer. Mina intervjuer med poliser och socialsekreterare presenteras därefter. Slutligen gör jag en analys, utifrån det jag tidigare har presenterat i uppsatsen och gör en resumé av de svar jag har fått på frågor jag ställt.

2 Bakgrund

I detta kapitel kommer jag att redovisa förutsättningar för tillämpning av LVU, omedelbart omhändertagande, placeringsalternativ, vårdens upphörande, Barnkonventionen samt Europakonventionen.

Socialtjänsten är den som genom socialnämnden tillsammans med föräldrarna/föräldern skall medverka till att de unga får trygga uppväxtförhållanden, genom att de får det skydd och stöd de behöver. I första hand skall socialnämnden erbjuda hjälp genom frivilliga former inom socialtjänsten. I det fall den unge eller hans eller hennes föräldrar inte samtycker till vård har socialnämnden en möjlighet att träda i föräldrarnas ställe genom ett omhändertagande enligt LVU⁶.

2.1 Förutsättningar för tillämpningen av LVU

LVU är en skyddslagstiftning som skall se till att barn och ungdomar, under vissa särskilda förutsättningar, får den hjälp och det stöd som de behöver. En grundläggande förutsättning för att ett omhändertagande enligt LVU skall kunna ske, är att det föreligger ett missförhållande. Missförhållandet skall medföra en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. Vård med stöd av LVU kan bli aktuellt om det finns brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet som medför en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling skadas, s.k. miljöfall.⁷ Vård med stöd av LVU kan bli aktuellt när den unge utsätter sig för en påtaglig risk genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller någon annat socialt nedbrytande beteende, s.k. beteendefall.⁸

Socialnämnden har inte bara en befogenhet att ingripa till den underåriges skydd utan även en skyldighet då förutsättningarna i LVU är uppfyllda. Användandet av LVU förutsätter inte att frivilliga insatser först har prövats. LVU skall trygga samhällets möjligheter att alltid kunna ge barn och ungdomar det skydd samt den vård och behandling som de behöver.⁹ Ett beslut om vård med stöd av LVU innebär att föräldrarnas bestämmanderätt över barnet begränsas i den omfattning som behövs för att vården skall kunna genomföras. Föräldrarna har emellertid kvar den rättsliga vårdnaden om barnet.¹⁰

LVU gäller för alla barn som vistas i Sverige oberoende av nationalitet eller härkomst. Det är den unges skydds- och vårdbehov på kort och lång sikt som är bestämmande för socialnämndens insatser. Lagen kan inte användas

⁶ SFS 1990:52.

⁷ 2 § LVU.

⁸ 3 § LVU.

⁹ SOSFS 1997:15, s. 11.

¹⁰ A.a., s. 11.

för att tillgodose ett samhällsintresse.¹¹ Målsättningen med vård enligt LVU är att med olika stödinsatser arbeta så att den unge kan återvända till sitt eget hem eller eget boende. Efter det att ett barn har omhändertagits skall det placeras i ett boende. Dock skall ihåggkommas att när det rör åtgärder som gäller barn skall det särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver.

Med barn avses varje människa under 18 år.¹² Vården är tänkt att som en tidsbegränsad insats. Även om en strävan bör vara att barn och föräldrar skall kunna återföras, kan man inte bortse från att det förekommer fall där en återförening inom överskådlig tid inte ter sig realistisk. Möjligheten att aktualisera en vårdnadsöverflyttning med stöd av Föräldrabalken, FB bör då övervägas.¹³

Följande genomgång av gällande rätt omfattar endast de regler som gäller vid verkställighet av LVU-beslut. Regleringen av det utredningsarbete som leder fram till ett omhändertagande beskrivs alltså inte här.¹⁴ Den 1 juli 2003 kom en lagändring i LVU, där barnperspektivet förstärktes. LVU har kompletterats med en bestämmelse om att vad som är bäst för barnet/den unge skall vara avgörande vid alla beslut enligt lagen. Enligt 1 § LVU gäller numera att insatserna skall präglas av respekt för den unges människovärde och integritet. Socialnämndens ansvar för barnets grundläggande rättigheter enligt FB har markerats särskilt.

2.1.1 Omedelbart omhändertagande

Socialnämnden kan besluta om ett omedelbart omhändertagande av ett barn. Förutsättningar för ett omedelbart omhändertagande anges i 6 § LVU. Där regleras även vem som är behörig att fatta beslut. Två förutsättningar krävs för ett beslut om ett omedelbart omhändertagande:

”Socialnämnden får besluta att den som är under 20 år omedelbart skall omhändertas, om

- 1. det är sannolikt att den unge behöver beredas vård enligt LVU, och*
- 2. rättsens beslut om vård inte kan avvaktas med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling eller till att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller vidare åtgärder hindras.*

Båda förutsättningarna enligt 1 och 2 måste vara uppfyllda.”

¹¹ A.a., s. 11.

¹² 2 § 1 kap. SoL.

¹³ A.a., s 11.

¹⁴ Läs Titti Mattssons avhandling *Barnet och rättsprocessen – rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, Juristförlaget i Lund, 2002.

2.2 Placeringsalternativ

Den grundläggande principen är att vården av den unge skall utformas i samförstånd med den unge och hans vårdnadshavare enligt bestämmelserna i Socialtjänstlagen, SoL. Vården innebär att samhället tar vid som en kompletterande resurs där vårdnadshavaren av olika skäl inte förmår att uppfylla föräldrarollen. Vid val av placering bör vårdnadshavarens grundläggande värderingar i fråga om religion, människosyn, livsvärden m.m. så långt som möjligt respekteras.¹⁵ Detta är viktigt inte minst för barn av annat kulturellt ursprung. Barnet kan annars komma att hamna i en kulturkonflikt. Någon gång kan dock föräldrarnas religion eller annan grundläggande värdering vara anledning till att vård med stöd av LVU måste tillgripas. I dessa situationer kan det vara nödvändigt att åsidosätta föräldrarnas inställning. För att det skall få göras måste det vara försvarbart med hänsyn till syftet med vården.¹⁶

Efter det att ett barn har omhändertagits skall det placeras i ett boende. Här skall särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa är. Det finns olika typer av boende som ett barn kan placeras i. För vård av unga som på någon grund som anges i 3 § LVU behöver stå under särskilt noggrann tillsyn skall det finnas särskilda ungdomshem. Dessa kallas oftast i folkmun för § 12-hem. Statens institutionsstyrelse, SiS, är den centrala förvaltningsmyndigheten för dessa hem. Styrelsen leder och har tillsyn över verksamheten vid hemmen.¹⁷ Enligt 11 § Socialtjänstförordningen, SoF, skall det finnas tillgång till läkare på dessa hem. Han/hon bör ha specialistkompetens inom barn- och ungdomspsykiatri eller allmän psykiatri.

Det finns även en möjlighet att placera den unge vid ett familjehem, enligt 35 § SoF. Med familjehem avses ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran, och vars verksamhet inte är sådan att hemmet anses som ett hem för vård eller boende. Dock skall vård i familjehem och hem för vård eller boende bedrivas i samråd med socialnämnden.¹⁸ Ett barn kan också placeras i annat enskilt hem. När ett barn behöver vårdas i ett annat hem än det egna skall en plan upprättas för den vård som socialnämnden avser att anordna.¹⁹

Det åligger socialnämnden en del särskilda uppgifter, bl.a. skall socialnämnden föra en förteckning över de barn enligt nämndens beslut som vistas i familjehem eller efter nämndens medgivande i något annat enskilt hem. En kopia av förteckningen skall varje år senast den 31 januari ges in till länsstyrelsen i länet. Vidare skall socialnämnden förvissa sig om att den

¹⁵ SOSFS 1997:15, s. 56.

¹⁶ A.a., s. 56.

¹⁷ 3 § 6 kap. SoL.

¹⁸ 4 § 6 kap. SoL.

¹⁹ 3 § 11 kap. SoL.

omgående blir underrättad, om ett barn har beretts vård med stöd av 2 § LVU, om barnet bör placeras i ett annat familjehem eller i vård i annan form eller då sådana förhållanden har inträtt att vården skall upphöra.²⁰ Med uttrycket ”i hemmet” i 2 § LVU avses både föräldrahemmet och annat hem där barnet stadigvarande vistas.²¹ Begreppet ”i hemmet” har också en abstrakt betydelse. Det kan sålunda avse inte bara bostaden utan alla de situationer då den unge direkt eller indirekt står under vårdnadshavarens eller annan fostrares inflytande.²²

Alternativa placeringar kan vara placering på barnpsykiatrisk klinik, eller placering i utlandet till exempel s.k. båtprojekt som startats. Många gånger har dessa båtprojekt haft verksamhet utanför Nordens gränser. JO har uttalat att vård med stöd av LVU med placering utomlands inte är tillåten.²³ Anledningen till att vård med stöd av LVU inte kan bedrivas utomlands är att de i LVU-vården ingående tvångsbefogenheterna liksom tillsynen inte kan utövas utanför Sveriges gränser. Det finns dock inget hinder mot att ungdomar som vårdas med stöd av LVU rent tillfälligt vistas utomlands, t.ex. genom att följa med familjehemsföräldrarna på en semesterresa eller delta i en språkresa, i vart fall om det inte finns någon anledning att misstänka att den unge skall avvika. Det är dock viktigt att den unges egen inställning till en sådan vistelse beaktas.²⁴

2.3 Vårdens upphörande

Socialnämnden skall besluta att vård med stöd av LVU skall upphöra när den inte längre behövs.²⁵ Upphörande av vård med stöd av LVU behöver inte innebära att den unge flyttar hem. Vården kan övergå till frivillig vård om samtycke till fortsatt vård kan erhållas eller så kan den unge flytta till eget boende. Vård som beslutas med stöd av 2 § LVU skall upphöra senast när den unge fyller 18 år, och vård som beslutats med stöd av 3 § LVU skall upphöra när den unge fyller 21 år.²⁶ Socialstyrelsen är av den uppfattningen att socialnämnden dock bör fatta ett beslut om vårdens upphörande och inte låta vården automatiskt upphöra vid angivna åldersgränser.²⁷

²⁰ 40 och 41 §§ SoF.

²¹ Prop. 1989/90:28 s. 108.

²² JO 2003/04 s. 253.

²³ Beslut 1996-09-24, dnr 1714-1995 m.fl.

²⁴ SOSFS 1997:15, s. 60.

²⁵ 21 § första stycket LVU.

²⁶ 21 § andra stycket LVU.

²⁷ SOSFS 1997:15, s. 74.

2.4 Barnkonventionen

Sedan 2 september 1990 gäller Barnkonventionen i Sverige och jag kommer därför att behandla relevanta artiklar. Konventionen är ingen lag i rättslig mening i Sverige. Barnkonventionens övergripande syfte är att värna om *barnets bästa* genom att garantera barnet grundläggande rättigheter. Med andra ord kan man säga att principen om barnets bästa är en av barnkonventionens grundpelare. Vid alla åtgärder som rör barn skall barnets bästa komma i främsta rummet. Principen kan härledas ur två grundläggande tankar som båda har satt sina spår i konventionen. Barn har fullt skydd och lika människovärde och barn är sårbara och behöver särskilt stöd och skydd. I denna konvention avses med barn varje människa under 18 år, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller barnet.²⁸

Det framgår av formuleringen i artikel 3 att barnets bästa alltid skall beaktas i beslutsfattandet. Konventionen kräver inte att barnets bästa alltid skall vara utslagsgivande. Men i de fall då man låter andra intressen väga tyngre krävs att beslutande myndigheter kan visa att en sammanvägning av relevanta intressen i det enskilda fallet har gjorts.

Vidare kräver Barnkonventionen att beslutande myndigheter så långt som möjligt har försäkrat sig om att barnets bästa har beaktats och redovisats i beslutsprocessen. Besluten måste med andra ord innefatta ett barnperspektiv.²⁹ I artikel 9 punkt 1 i Barnkonventionen sägs att ett skiljande av barn från föräldrarna får ske mot deras vilja efter beslut av behöriga myndigheter och när en sådan åtgärd är nödvändig för barnets bästa. Vidare i artikel 9 punkt 3 sägs det att ett barn som skiljs från sina föräldrar har enligt Barnkonventionen rätt att regelbundet upprätthålla direkt kontakt med föräldrarna, utom då detta strider mot barnets bästa.

Av första och andra punkterna i artikel 12 kan utläsas att barn som är i stånd att bilda egna åsikter har rätt att höras. Vidare uttrycks det i artikel 12 att det skall beaktas vad barnet har framfört i ärenden som rör barnet.

En ny bestämmelse har också införts om att den unges inställning så långt som möjligt skall klarläggas och att hänsyn skall tas till den unges vilja med beaktande av hans eller hennes ålder och mognad. Bestämmelsen har tillkommit för att möta barnkonventionens artikel 12 – det får inte råda något tvivel om att den unge, oavsett ålder, har rätt att uttrycka sin åsikt och få den beaktad.

Andra artiklar i konventionen som aktualiseras gällande verkställighet av LVU-beslut är artikel 19 som lyder att barn har rätt att skyddas mot *fysiskt* eller *psykisk våld* och mot *vanskötsel*. Vidare säger artikel 20 att barn som

²⁸ Artikel 1 i FN:s Barnkonvention.

²⁹ Norström, Carl m.fl., *Nya sociallagarna*, sjuttonde upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2004, s. 30.

för alltid eller en viss tid skiljs från sina föräldrar har rätt till *särskild omvårdnad*. Barnet har då rätt till familjehem, adoption eller placering på lämplig institution. Artikel 39 lyder att barn som har utsatts för *övergrepp* och *utnyttjande* har rätt till fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning.

2.4.1 Är Barnkonventionen förenlig med svensk rätt?

När jag har undersökt om gällande artiklar är förenliga med svensk gällande rätt, har jag i denna uppsats förutsatt att artiklarna 3, 9 och 12 har tillgodosetts då ett beslut om tvångsvård är taget av länsrätten.

Artikel 9 punkt 3 ger ett barn som skiljs från sina föräldrar rätt till att regelbundet upprätthålla kontakt med föräldrarna, utom då detta strider mot barnets bästa. Denna bestämmelse står i överensstämmelse med 14 § LVU där man kan utläsa att socialnämnden har ett ansvar för ett omhändertaget barns behov av umgänge med sina föräldrar eller andra som har vårdnaden om barnet, så långt möjligt tillgodoses. Om det är nödvändigt med hänsyn till vården kan umgängesrätten dock begränsas.

Artikel 19 lyder att barn har rätt att skyddas mot *fysiskt och psykiskt våld* och mot *vanskötsel*. Är denna artikel förenlig med svensk gällande rätt?

Ja, det är den – socialnämnden har möjligheten att tvångsomhänderta ett barn för vård efter beslut av länsrätten. Se motsvarighet i 2 § LVU för myndigheternas ansvar.

Artikel 20 säger att barn som för alltid eller viss tid skiljs från sina föräldrar har rätt till *särskild omvårdnad*. Barnet har då rätt till familjehem, adoption eller placering i lämplig institution. Är denna artikel förenlig med svensk gällande rätt?

Ja, det är den – socialnämnden placerar den unge i ett alternativt boende där omvårdnad kan ges. Se motsvarighet i 2 och 3 §§ LVU.

I artikel 39 kan man läsa att barn som har utsatts för *övergrepp* och *utnyttjande* har rätt till fysisk och psykisk rehabilitering samt social återpassning. Är denna artikel förenlig med svensk gällande rätt?

Ja, det är den – vid ett tvångsomhändertagande erhåller den unge vård som skall leda till att vården så småningom skall upphöra och att den unge skall återanpassas i samhället.

3 Socialnämndens roll vid verkställighet av LVU-beslut

I detta kapitel har jag undersökt vilken roll socialnämnden har vid verkställighet av LVU-beslut. Är det något som är reglerat i lag, och i så fall hur? Vad säger förarbeten och JO:s rekommendationer?

3.1 Vilka lagar reglerar verkställighet av LVU-beslut?

Socialtjänsten kan verkställa ett omhändertagande när länsrätten beslutat om vård med stöd av LVU, efter det att socialnämnden ansökt om det. Denna ansökan skall innehålla en redogörelse för den unges förhållanden, de omständigheter som utgör grund för att den unge behöver beredas vård, tidigare vidtagna åtgärder och den vård som socialnämnden avser att anordna. *Socialstyrelsen* vill framhålla att socialnämnden både har en rätt och en skyldighet att i undantagsfall besluta om ett omedelbart omhändertagande utan att i förväg underrätta vårdnadshavaren. Ett omedelbart omhändertagande får inte beslutas enbart för att möjliggöra en läkarundersökning eller polishandräckning.³⁰

Det är en självklarhet att när socialnämnden har fattat ett verkställbart beslut, att detta faktiskt skall verkställas. Frågan om när ett beslut får verkställas är emellertid inte alltid lika lätt besvarad.³¹ Någon generell reglering av frågan har inte tagits in i Förvaltningslagen, FL eller Förvaltningsprocesslagen, FPL. I vissa fall innehåller specialförfattningar bestämmelser i ämnet. På det sociala området finns sådana bestämmelser i SoL och LVU.

3.1.1 Lagen om vård av unga, LVU

I LVU finns det bestämmelser om verkställbarhet. I 40 § LVU stadgas att beslut om omedelbart omhändertagande, förebyggande insatser eller tillfälligt flyttningsförbud gäller omedelbart. Andra beslut av socialnämnden enligt LVU gäller enligt samma paragraf omedelbart, om nämnden inte förordnar något annat.³² Socialnämnden kan alltså enligt 40 § förordna att vissa beslut inte skall gälla omedelbart. Ett sådant förordnande uttrycks vanligen ”Beslutet gäller inte förrän det har vunnit laga kraft”. Ett sådant beslut får inte verkställas förrän efter att besvärstiden har gått ut. I dessa fall

³⁰ SOSFS 1997:15, s. 41.

³¹ Clevesköld, Lars, m.fl., *Handläggning inom socialtjänsten*, 2000, s. 188.

³² A.a., s. 190.

får ett eventuellt överklagande den verkan, att beslutet inte får verkställas förrän den eller de högre instanserna sagt sitt.³³

I LVU finns även en annan regel som innebär att ett visst beslut inte får verkställas om den unge är häktad.³⁴ Häktningsbeslutet tar alltså över omhändertagandebeslutet så länge den unge är häktad. Avsikten är att socialtjänsten omgående skall kunna ta över ansvaret för den unge när häktningsbeslutet hävs.³⁵ Om den unge är anhållen eller intagen på sjukhus så kan LVU-vård inledas.³⁶

I 7 § 3 st. och 9 § 1 st. LVU stadgas att ett omedelbart omhändertagande upphör bland annat om underställning eller ansökan om vård inte har gjorts inom viss tid. Ett verkställt omhändertagande skall då genast upphöra. Det är självklart att verkställighet inte heller får påbörjas om så inte har skett. Om vård inte har påbörjats inom fyra veckor från den dag då beslutet om vård vann laga kraft, upphör beslutet att gälla.³⁷ Det får då inte verkställas.³⁸

Normalt fattas inga särskilda fristående beslut rörande verkställigheten av ett förvaltningsbeslut. I ett fall fattas emellertid inom socialtjänsten ett formligt beslut om hur ett visst annat beslut skall verkställas: När länsrätt har beslutat om LVU-vård skall socialnämnden enligt 11 § 1 st. LVU bestämma om hur vården av den unge skall ordnas och var han skall vistas under vårdtiden. Det bör observeras att socialnämnden kan fatta sådana beslut redan innan länsrätten förordnat om vård.³⁹

Då beslut om omhändertagande av barn enligt LVU verkställs skall föräldrarna underrättas. Det är inte godtagbart att, som någon gång förekommit, ett barn tas från hemmet under förevändning att det skall läkarundersökas, och föräldrarna först efteråt får reda på att det var ett omhändertagande.⁴⁰

3.1.2 Förvaltningslagen, FL

Reglerna i FL kan bli aktuella vid verkställighet av ett LVU-beslut. Av 1 § följer att lagen i första hand gäller för förvaltningsmyndigheternas handläggning av ärenden, t.ex. kommunala nämnder, av vilka socialnämnden är en. Den *rena verkställigheten* av nämndens beslut inryms inte under handläggningsbegreppet och faller därmed utanför FL:s regler om ärendehandläggning.

³³ A.a., s. 190.

³⁴ 9 § 2 st. LVU.

³⁵ Prop. 1989/90:28 s. 112.

³⁶ Jfr 10 § LVU.

³⁷ 5 § LVU.

³⁸ Clevesköld, m.fl., 2000, s. 190.

³⁹ Prop. 1989/90:28 s. 112.

⁴⁰ Clevesköld m.fl., 2000, s. 191.

I FL 4 – 12 §§ regleras bl.a. myndigheters serviceskyldighet, samverkan, allmänna krav och jäv. Varje myndighet skall enligt 4 § lämna upplysningar, vägledning, råd och annan sådan hjälp till enskilda i frågor som rör myndighetens verksamhetsområden, i detta fall socialnämndens område. Hjälpen skall lämnas i den utsträckning som är lämplig med hänsyn till frågans art, den enskildes behov av hjälp och myndighetens verksamhet. Frågor från enskilda skall besvaras så snart som möjligt, t.ex. att vårdnadshavaren/arna utan dröjsmål skall informeras om att barnet tvångsomhändertas.

Varje myndighet skall lämna andra myndigheter hjälp inom ramen för den egna verksamheten. Den som är under 18 år får kvarhållas efter frigivning, för att genom polisens försorg kunna överlämnas till t.ex. en tjänsteman inom socialtjänsten. Detta regleras i 6 §. Om ett ärende där någon enskild är part skall handläggas så skall detta ske så enkelt, snabbt och billigt som möjligt utan att säkerheten eftersätts. Vid handläggningen skall myndigheten beakta möjligheten att själv inhämta upplysningar och yttranden från andra myndigheter, om sådana behövs. Myndigheten skall sträva efter att uttrycka sig lättbegripligt och även på andra sätt underlätta för den enskilde att ha med den att göra, se 7 §.

När en myndighet har att göra med någon som inte behärskar svenska eller som är allvarligt hörsel- eller talskadad bör myndigheten vid behov anlita tolk enligt 8 §. Det är särskilt viktigt att behovet av tolkhjälp tillgodoses i ärenden om tvångsvård enligt LVU, så att inga missuppfattningar uppkommer för de berörda parterna. Om jäv föreligger får vederbörande inte handlägga ärendet, enligt 11 och 12 §§, för att på så sätt påverka utgången på ett icke önskvärt sätt.

3.1.3 Socialtjänstlagen, SoL

SoL är en ramlag och skiljer sig från de tidigare vårdlagarna. I SoL finns inte regler som enbart handlar om verkställighet av LVU-beslut, utan där finns mer generella regler om förfarandet innan en verkställighet sker. Portalparagrafen, 1 kap. 1 § SoL, reglerar socialtjänstens mål. I 2 § samma kapitel kan man utläsa att när det gäller åtgärder som rör barn skall det särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver. Med barn avses varje människa under 18 år. 3 § hänvisar till LVU när det gäller vård utan samtycke.

I 5 kap. 1 – 3 §§ SoL berörs barn och unga, där man t.ex. kan utläsa att socialnämnden skall verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden och med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och ungdom som har visat tecken till en ogynnsam utveckling etc.

Enligt 11 kap. 9 § har barn som fyllt 15 år rätt att själva föra sin talan i mål och ärenden enligt SoL. När den unge har fyllt 15 år skall hans samtycke till behövlig vård enligt SoL alltid inhämtas. Samtycke skall som regel respekteras. Att samtycke lämnats till frivillig vård utesluter dock inte att LVU i vissa fall ändå kan var tillämplig.

I 6 kap. finns allmänna bestämmelser om vård utanför det egna hemmet, dvs. vård i familjehem och i hem för vård eller boende.

I 12 kap. 10 § ges socialnämnden rätt till att utan hinder av 14 kap 2 § 5 st. polisanmäla brott som riktar sig mot barn.

Var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd bör anmäla detta till nämnden.⁴¹

Socialnämnden har även en skyldighet att dokumentera all handläggning av ärenden som rör enskilda samt genomförande av beslut om stödinsatser, vård och behandling. Denna dokumentation skall utformas med respekt för den enskildes integritet, samt att den enskilde bör hållas underrättad om de journalanteckningar och andra anteckningar som förs om honom eller henne. Om den enskilde anser att någon uppgift i dokumentationen är oriktigt skall detta antecknas.⁴² Bestämmelserna i 13 § FL skall tillämpas i alla ärenden hos socialnämnden enligt 7 § SoL, dvs. att myndigheterna enligt FL skall samverka och lämna varandra hjälp inom ramen för den egna verksamheten. En särskild form för samverkan mellan myndigheter är att en myndighet inhämtar yttrande från en annan genom remiss.

⁴¹ 14 kap. 1 § 1 st. SoL

⁴² 11 kap. 5 och 6 §§ SoL.

3.1.4 Förvaltningsprocesslagen, FPL

Denna lag blir först aktuell gällande verkställighet av LVU-beslut, när beslutet överklagas. Då jag har valt att inte skriva om möjligheterna till ett överklagande, går jag därför inte närmare in på bestämmelserna i FPL.

3.1.5 Europakonventionen

Inkorporeringen av Europakonventionen skedde genom Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Lagen trädde i kraft den 1 januari 1995 och sedan dess är konventionen med dess tilläggsprotokoll direkt användbara i den svenska rättstillämpningen. Samtidigt antogs i 2 kap. 23 § RF en bestämmelse om att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Sveriges åtaganden enligt Europakonventionen.

Jag kommer här nedan att presentera den artikel i konventionen som jag anser vara den mest aktuella rörande verkställighet av LVU-beslut.

I artikel 5 i Europakonventionen regleras rätten till frihet och säkerhet. I artikel 5.1.d kan man utläsa att var och en har rätt till frihet och personlig säkerhet. Ingen får berövas friheten utom i följande fall och i den ordning som lagen föreskriver, när en underårig genom ett lagligen meddelat beslut är berövad friheten för att undergå skyddsuffostran eller för att ställas inför behörig rättslig myndighet.

Vidare finner man i artikel 6 att var och en har rätt till en rättvis rättegång. Att var och en skall, vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig rättegång inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol som upprättats enligt lag.

Rätten till skydd för privat- och familjeliv regleras i artikel 8, detta innebär i första hand ett skydd för medborgarna mot godtycklig myndighetsinblandning i deras privat- och familjeliv. Offentlig myndighet får inte ingripa i denna rättighet annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till den nationella säkerheten, den allmänna säkerheten eller landets ekonomiska välstånd, till förebyggande av oordning eller brott, till skydd för hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter enligt artikel 8.2.

3.1.5.1 Kränkning av Europakonventionen av svenska myndigheter och domstolar

Flera mål rör frågan om en kränkning av Europakonventionen har skett av svenska myndigheter och domstolar. I Olsson (1)-fallet har domstolen bedömt frågan om svensk lag uppfyllde konventionens krav på förutsebarhet

och tillräckligt precisa regler.⁴³ Makarna Olsson, som av myndigheterna påstods var utvecklingsstörda, hade tre barn som omhändertogs och placerades i tre olika fosterhem. I och med detta blev umgängesrätten begränsad för familjen. I förarbeten till den lag som då reglerade tvångsomhändertagande av barn, står det uttryckligen att familjehemsplacering skall ske med sikte på att barnet senare skall återförenas med sina biologiska föräldrar, och att socialmyndigheterna är skyldiga att tillse att barnet får upprätthålla kontakten med sina biologiska föräldrar. Socialmyndigheternas handlande stod i strid med Europakonventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Europadomstolen uttalade sig klart i domen, som kom år 1988, att ett familjehemsplacerat barn skall ha så mycket kontakt med sina biologiska föräldrar för att verkliga familjeband kan uppstå mellan biologiska föräldrar och barn. Domstolen poängterade även vikten av erforderlig utredning innan ett beslut om tvångsomhändertagande görs.⁴⁴ Fallet väckte stor uppmärksamhet världen över, och för Sveriges del innebar det att man fick en ny lagstiftning gällande tvångsomhändertagande av unga.

Andra mål har gällt frågan huruvida en kränkning har skett rörande tidpunkten för upphörande av vård samt rörande skilda fosterhem för syskon och långa avstånd mellan familjemedlemmarna.⁴⁵ Ytterligare mål har behandlat frågan om inskränkningar i umgängesrätten vid flyttningsförbud⁴⁶ respektive inskränkningar i moders rätt till umgänge under vårdtiden⁴⁷ utgör kränkningar av artikel 8.⁴⁸

3.2 Handräckningsbegäran

Socialnämnden har i vissa fall möjlighet att begära handräckning från polismyndigheten för att genomföra beslut. De situationer då nämnden kan begära polishandräckning är angivna i 43 § LVU och det rör sig enbart om biträde för att genomföra åtgärder *enligt LVU*. Handräckning kan inte anlitas för att genomföra beslut enligt SoL. Det är socialnämnden eller rätten eller i förekommande fall föreståndaren för det särskilda ungdomshemmet som beslutar om att begära handräckningen och polismyndigheten som lämnar biträde. Polisen har befogenhet att ytterst använda våld för att genomföra sina uppgifter, en rätt som socialtjänstens företrädare inte har.⁴⁹

⁴³ Olsson mot Sverige 1.

⁴⁴ A.a.

⁴⁵ Olsson mot Sverige 2.

⁴⁶ Eriksson mot Sverige samt Olsson mot Sverige 2.

⁴⁷ Reime mot Sverige.

⁴⁸ Mattsson, 2002, s. 136.

⁴⁹ SOSFS 1997:15, s. 89.

En polishandräckning är uttryck för myndigheters mycket ingripande makt i förhållande till enskilda. Möjligheten för socialnämnden att delegera beslutanderätten är därför till viss del begränsad. En rätt att begära polishandräckning med stöd av delegering bör enligt *Socialstyrelsens uppfattning* utformas så att den omfattar både att påkalla handräckningen och att återkalla densamma.⁵⁰

3.2.1 När kan en polishandräckning begäras?

I 43 § LVU anges de tre situationer då polismyndigheten på begäran skall lämna biträde, nämligen:

1. för att genomföra läkarundersökning enligt 32 § LVU,
2. för att genomföra beslut om vård eller omedelbart omhändertagande enligt LVU, och
3. för att efterforska och återhämta eller förflytta någon som är intagen på ett särskilt ungdomshem.

Det finns ingen möjlighet för socialnämnden att anlita polishandräckning för att få tillträde till ett hem endast för att genomföra utredningen av den unges förhållanden. I de situationer utredaren inte kommer in i den unges hem får socialnämnden överväga ett omedelbart omhändertagande och/eller göra polisanmälan, om det befaras att barnet utsätts för fara.⁵¹

3.2.2 Innehåll i handräckningsbegäran

Beslutanderätten om handräckning i det enskilda fallet tillkommer exklusivt socialnämnden, eller i vissa fall det särskilda ungdomshemmet.

Polismyndigheten varken beslutar om behovet av handräckning eller prövar lämpligheten av en framställan om handräckning. De kontrollerar endast att framställningen avser ett sådant förfarande som biträde skall lämnas till samt att den som begärt handräckningen är behörig att göra det. Detta kan ske genom att nämndens beslut om förordnande eller delegation bifogas framställningen. Beslut om begäran om handräckning bör lämnas skriftligt till polismyndigheten. JO har vid granskning av ett ärende rörande omedelbart omhändertagande funnit att i akuta situationer kan beslut fattas muntligt och därefter så snart som möjligt dokumenteras och skrivas under.⁵² Förutom uppgifter om vem begäran avser skall den innehålla uppgifter om vart den unge skall föras. Av handräckningsbegäran bör det vidare framgå vilken tjänsteman polisen kan ta kontakt med. Särskilt viktigt är det att polisen informeras om vart den kan vända sig då socialförvaltningen har stängt.⁵³

⁵⁰ A.a., s. 90.

⁵¹ SOSFS 1997:15, s. 90.

⁵² JO 1995/96 s. 320.

⁵³ JO 1981/82 s. 172.

3.2.3 Verkställighet av handräckningen

Socialnämnden har vid en polishandräckning hela tiden ett ansvar för den unge. I det ansvaret ingår det att se till att handräckningen inte fortgår längre än det behövs. Lagen ger inga närmare anvisningar om hur en polishandräckning med stöd av LVU skall gå till. En jämförelse kan emellertid göras med reglerna i 21 kap. FB rörande verkställighet av domar, beslut eller avtal om vårdnad, boende eller umgänge.

I 21 kap. 9 § FB anges att hämtning och andra åtgärder som rör barnet skall utföras på ett sätt som är så skonsamt som möjligt för barnet. Vid hämtning skall någon som kan vara till stöd för barnet närvara, till exempel en kontaktperson för barnet. Om möjligt skall även en barnläkare, barnpsykiatriker eller barnpsykolog medverka. I 23 § förordningen (1967:715) om tillämpningen av 21 kap. FB anges vidare att hämtning skall ske så att åtgärden inte väcker onödig uppmärksamhet eller bereder den som berörs större olägenhet än vad som är oundvikligt. Polisen bör inte vara klädd i uniform och inte använda särskilda polisbilar.⁵⁴

Enligt Socialstyrelsens uppfattning ställer en polishämtning stora krav på de medverkande och framför allt på socialnämnden. Så fort det går bör nämnden själv helt överta ansvaret för den unge och avbryta handräckningen. Under handräckningen och framför allt vid transporten av den unge bör företrädare för nämnden vara med. Socialstyrelsen anser att extern expertmedverkan, t.ex. barnläkare, främst kan behövas när barn skall hämtas från förälder.⁵⁵

3.3 Vad säger förarbeten angående verkställighet av LVU-beslut?

Tidigare fanns en äldre barnavårdslag, men jag har valt att inte redovisa förarbeten tidigare än 1924:års proposition.

3.3.1 Prop. 1924:150

År 1924 lades en ny proposition fram gällande barn och unga. Propositionen antogs och Sverige fick en ny barnavårdslag. I 25 § 3 mom BvL föreslog att omedelbar verkställighet av barnavårdsnämnds beslut om omhändertagande endast fick ske under viss förutsättning, nämligen att verkställigheten inte utan våda kunde uppskjutas. Kommittén hade i detta hänseende såsom förutsättning uppställt, att uppskov med verkställigheten inte kunde ske utan ”fara för barnets väl”.

I anslutning till vissa yttranden ansåg departementschefen;

⁵⁴ SOSFS 1997:15, s. 92

⁵⁵ A.a., s. 92.

”att hänsyn även borde tagas till barnets omgivning (t.ex. då barn utövar ett fördärvbringande inflytande på andra barn eller genom benägenhet att anlägga eld är att anses som samhällsfarligt).”⁵⁶

Kommittén förslög även att samma åldersgräns skulle gälla som gällde för barnavårdsnämndens ingripande som för verkställighet av nämndens beslut om omhändertagande. Verkställighet fick inte ske efter det att barnet fyllt 16 år, denna åldersgräns gällde även för nämndens rätt att ingripa.⁵⁷ När det gällde beslut om omhändertagande av misshandlade, vanvårdade eller för kroppslig fara utsatta barn liksom av barn, som var i fara för vanvård, skulle verkställighet ske innan barnet fyllt 16 år. Beslut om vanartade barns omhändertagande skulle ske innan barnet fyllt 18 år. Skulle barnet uppnå åldersgränsen 16 respektive 18 år, medan ärendet fortfarande stod under länsstyrelsens prövning, kunde beslut inte meddelas, om inte omständigheterna var sådana att barnavårdsnämnden beslutade om omedelbart omhändertagande. I ett sådant fall var beslutet verkställbart.⁵⁸

Genom stadgandet i 25 § 3 mom. berättigades barnavårdsnämnden att, även om föräldrarna inte samtyckte till barnets omhändertagande, för skyddsuppfostran⁵⁹, omedelbart verkställa beslutet utan att avvakta resultatet av länsstyrelsens prövning. Dock kunde situationer uppstå då inte länsstyrelsens beslut kunde inväntas, varför ordföranden i så fall hade rätt att ingripa och omhänderta barnet i avvaktan på nämndens beslut. I större kommuner kunde det beslutstagandet vara delegerat till annan ledamot av nämnden eller tjänsteman hos nämnden. Kommunen skulle då ha lämnat sitt medgivande i sådant fall.⁶⁰

För att rättssäkerhet skulle föreligga för barnet och dennes föräldrar vid ett omhändertagande för skyddsuppfostran och samhällsvård utan föräldrarnas samtycke, ankom det på nämnden att omedelbart sammankalla till möte. Befogenhet att kalla till möte ålåg ordföranden, dock endast när det gällde ett omhändertagande om skyddsuppfostran. I avvaktan på att ärendet definitivt skulle avgöras, skulle den person som verkställt omhändertagandet ta hand om barnet på bästa sätt.⁶¹

Det infördes en reglering om rätt för barnavårdsnämnden att begära handräckning av polismyndighet. Handräckning kunde ske vid delgivning av förelägganden och beslut, för hämtning till förhör samt för barns omhändertagande eller förflyttning. Skulle nämnden, dess ledamöter,

⁵⁶ Prop. 1924:150, s. 127.

⁵⁷ A.a., s. 128.

⁵⁸ A.a., s. 129.

⁵⁹ Skyddsuppfostran kan betecknas som en ”efter barnets egenskaper och utveckling lämpad behandling”. Skyddsuppfostran skulle tillämpas när det förelåg så allvarliga missförhållanden att samhället nu till och med fick ingripa mot föräldrarnas vilja. Prop. 1924:150, s. 113.

⁶⁰ A.a., s. 132 f.

⁶¹ A.a., s. 133.

biträden eller tjänstemän nekas tillträde till bostad, där ett beslut skulle verkställas kunde handräckning begäras. Till skillnad från kommittén ansåg departementschefen att rätten att begära handräckning endast skulle åligga nämnden eller dess ordförande. Handräckningen var kostnadsfri för nämnden och polismyndigheten stod för kostnaderna.⁶²

3.3.2 Prop. 1960:10

I förarbetet till 1960-års barnavårdslag ansågs att barnavårdsnämndens beslut i regel var omedelbart verkställbara, även om de ej vunnit laga kraft; har besvär anförts, där sådant är tillåtet, kan dock länsstyrelsen förbjuda verkställighet (81 § 1 mom). En annan regel gällde för beslut om någon skulle omhändertagas för skyddsuppfostran. För att verkställighet skulle ske, innan vederbörligt samtycke erhållits eller fastställelse meddelats, förutsattes, att nämnden – med hänsyn till att uppskov funnits ”förbundet med våda” – förordnat om omedelbar verkställighet (25 § 3 mom).⁶³ Avsåg beslutet barn under 18 år, skulle dessutom omedelbart skriftlig förklaring ges av föräldrarna, om de samtyckte till beslutets verkställande. Lämnade föräldrarna inte sådant samtycke som nyss sagts eller kunde de inte anträffas, skulle beslutet prövas av länsstyrelsen.

Slutligen nämns, att barnavårdsnämnd och dess ordförande - även i andra fall än de förut angivna – kunde, om det var nödvändigt, enligt BvL, kostnadsfritt erhålla handräckning av polismyndighet (77 §).⁶⁴ Vidare föreslog man att om det gällde ett ärende rörande underårigs omhändertagande för skyddsuppfostran, fick barnavårdsnämnden kalla honom och hans föräldrar att personligen inställa sig för att höras inför nämnden eller särskilt utsett ombud. Om föräldrarna vistades på annan ort, fick förhör äga rum inför ombud istället. Uteblev föräldrarna utan laga förfall, skulle var och en av dem böta fem kronor, och nämnden kunde antingen förelägga dem inställelse vid vite – som inte fick uppgå till mer än sammanlagt 100 kronor för var och en av föräldrarna – eller begära polismyndighets bistånd för deras hämtning. Vad gällde den underåriga fick nämnden ålägga den som hade honom i sin vård att ombesörja hans inställande eller förordna därom på annat lämpligt sätt. Om så erfordrades kunde nämnden även när det gällde den underåriga begära hämtning genom polismyndighets försorg.⁶⁵

3.3.3 Prop. 1979/80:1

Denna proposition var grunden för en ny LVU-lagstiftning. Sedan länsrätten hade beslutat om vård, övergick ansvaret för vården på socialnämnden. Hade vården inte påbörjats inom fyra veckor från det att rättens beslut

⁶² A.a., s. 215.

⁶³ Prop. 1960:10, s. 98.

⁶⁴ Prop. 1960:10, s. 99.

⁶⁵ A.a., s. 98.

vunnit laga kraft förföll rättens beslut om vård. Skulle beslutet förfalla, kunde ett nytt beslut fattas på samma grunder som det tidigare beslutet. Det var angeläget från rättsäkerhetssynpunkt att nämnden såg till att vården av den unge inleddes så snart som möjligt efter rättens beslut. Så är även fallet i dagens reglering.⁶⁶

I de fall där den unge eller om föräldrarna inte ville medverka till att beslutet skulle verkställas, skulle nämnden ha en möjlighet att begära handräckning från polismyndigheten. Befogenheten att begära handräckning skulle ges även ledamot eller tjänsteman som nämnden hade förordnat.⁶⁷

3.4 JO:s kommentarer angående riktlinjer för socialnämndens agerande vid verkställighet

Skulle någon person anse att det t.ex. inte har gått korrekt till vid omhändertagande av ett barn, kan denna person göra en anmälan till JO. Denne granskar detta närmare och gör sedan en kommentar angående tillvägagångssättet eller omständigheterna i ärendet. Här nedan kommer jag att presentera en del kommentarer som JO har anfört i olika ärenden. Viktigt är att komma ihåg är att JO:s rekommendationer endast är vägledande.

3.4.1 JO 1988/89 s. 253

I detta ärende uppkom frågan om vård enligt LVU skall ha ansetts ha inletts i den bemärkelse som avses 3 § LVU genom att en unge vid tidpunkten för länsrättens beslut om vård redan är omhändertagen av socialnämnden eller om vården skall anses bli påbörjad först i samband med socialnämndens första placeringsbeslut efter länsrättens dom.

Förordnande av länsrätt om omedelbar verkställighet i mål enligt LVU innebär i realiteten att ett redan verkställt omedelbart omhändertagande fastställs.

JO anförde i sitt beslut i ärendet den 27 april 1989 i bedömningsdelen följande.

”Jag kan med hänsyn till vad som förevarit i andra JO-ärenden konstatera att länsrättens förordnande om omedelbar verkställighet i ett LVU-mål i realiteten innebär att ett redan verkställt omhändertagande fortsätter. Kravet i 3 § LVU får därmed anses uppfyllt. Annorlunda förhåller det sig om länsrätten inte förordnat om omedelbar verkställighet av vårddomen. I så fall upphör omhändertagandebeslutet och ett nytt sådant får endast fattas om nya skäl för omhändertagande tillkommit efter domen”.

⁶⁶ Prop. 1979/80:1, s. 587.

⁶⁷ A.a., s. 603.

Min kommentar:

Ärendet har handlagts på det sätt lagen föreskriver då länsrättens förordnande om omedelbar verkställighet innebär att det redan verkställda omhändertagandet fortsätter.

3.4.2 JO 1989/90 s. 248

Här kom JO fram till att, även sedan socialnämnden begärt handräckning av polis för att genomföra åtgärd enligt LVU, kvarstår hos nämnden det övergripande ansvaret.

Omständigheterna i ärendet rörde en 16-årig pojke, B, som var omhändertagen enligt LVU och placerad i ett hem, men som avvikit därifrån. Socialnämnden begärde då handräckning enligt 18 § LVU⁶⁸. Under tiden B var efterlyst hade han telefonkontakt med socialsekreteraren. Han infann sig vid ett par tillfällen på sin skola varpå studierektorn informerade socialsekreteraren att han fanns där. Socialsekreteraren uppmanade studierektorn att kontakta polisen angående B:s vistelse på skolan. Då B ringde socialsekreteraren, uppmanade hon honom att återvända till hemmet han avvikit ifrån, vilket han vägrade. Hon sade också att hon inte hade möjlighet att träffa honom. Under den följande veckan hade hon flera telefonsamtal med B. Två veckor efter det att han hade avvikit från hemmet, greps han och återfördes dit. Ytterligare två veckor efter det avtog länsrätten ansökan om vård enligt LVU.

”Av det anförda följer att, trots att socialnämnden begärt handräckning hos polisen för återförande av pojken till hemmet, ligger huvudansvaret för åtgärden kvar hos nämnden. Det har därför, i ett läge där B själv valt att kontakta socialförvaltningen, funnits all anledning att omsorgsfullt utreda, om förutsättningar fanns att återföra honom till hemmet utan att polishandräckningen anlitas. Redan på denna grund är det således uppenbart, att handläggande tjänsteman bort träffa honom då han begärde det. Även med det synsätt socialförvaltningen synes ha haft, nämligen att polisen sedan efterlysning utfärdats hade hela ansvaret för eftersökning och återförande av B, borde handläggaren fortlöpande ha informerat polisen om sina kontakter med honom.”

Sammanfattningsvis gör JO den bedömningen, att socialförvaltningen dels borde ha tagit emot B för samtal, dels borde ha försökt att, i det läge som uppstått då B självmant kontaktat förvaltningen, utan anlitan av polishandräckning arrangera hans återtransport till familjehemmet. När nu detta inte ens försöktes borde man på ett mer aktivt sätt än som synes ha skett hållit polisen informerad om B.⁶⁹

Min kommentar:

⁶⁸ LVU (1980:621), numera ersatt med LVU (1990:52).

⁶⁹ JO 1989/90 s. 248.

Här framkommer att socialnämndens ansvar i detta fall ålades skolan trots att socialnämnden hade det fulla ansvaret, enligt gällande rätt, för pojken. Socialsekreteraren underlät också att träffa pojken och att göra en bedömning utifrån den aktuella situationen vilket egentligen ålåg henne.

3.4.3 JO dnr 5026-1995

I detta ärende ifrågasattes en socialnämnds agerande i samband med ett tvångsomhändertagande av anmälares barn och angav särskilt att socialnämnden tillsammans med polismän kommit till hans bostad kl. 22 en fredagskväll för att verkställa omhändertagandet. JO uttalade sig inte i bedömningsfrågan huruvida skäl fanns för ett tvångsomhändertagande, utan berörde endast beträffande det sätt varpå omhändertagandet skedde.

”Verkställigheten av omhändertagandebeslut skall som regel inte ske en kväll vid en så sen tidpunkt att enbart tidpunkten som sådan kan verka skrämmande för ett barn. Omhändertagandet bör således inte ske efter det att barnet kan beräknas ha gått till sängs och redan sover. Den senaste tidpunkten som kan komma i fråga skiftar naturligtvis med barnets ålder, men för att ett barn som ännu inte fyllt tolv år bör ett omhändertagande endast i extrema undantagsfall ske efter kl. 20. När det övervägs om ett omhändertagande skall ske under kvällstid kan även andra omständigheter behöva beaktas. Således bör av hänsyn till barnet sådant omhändertagande undvikas som kan beräknas bli förenat med stor dramatik, såsom polisingripande, handgemäng eller högljudd ordväxling. Oväsentligt är inte heller om barnet tidigare har träffat eller rentav är bekant med någon av de socialnämndens företrädare som skall genomföra omhändertagandet. Ett omhändertagande efter ett barns beräknade sänggående kan dock anses nödvändigt i det fall, att det föreligger en akut fara för barnens liv och hälsa. Ett omhändertagande kan i ett sådant fall ske när som helst på dygnet. I det nu aktuella fallet skedde omhändertagandet kl. 22 och borde därför med hänsyn till barnens ålder och omständigheterna i övrigt inte ha genomförts om inte en akut fara för barnens liv och hälsa på sannolika skäl kunnat antas föreligga.”

Min kommentar:

Enligt JO:s rekommendationer bör ett omhändertagande inte ske efter det att barnet kan ha gått till sängs och redan sover. Tidpunkten kan skifta beroende på barnets ålder men föreligger akut fara för barnets liv och hälsa får dock ett omhändertagande ske när som helst på dygnet. Det är viktigt att undvika ytterligare trauma för barnet om det rycks upp ur sin sömn och möts av främmande människor i sitt hem.

3.4.4 JO 1999/2000 s. 270

I detta fall riktades kritik mot att polisen hade hämtat en 13-årig pojke i hans skola sedan beslut fattas om ett omedelbart omhändertagande enligt LVU.

Barn- och ungdomsnämnden uttalade sig om saken, de uppgav att hämtningen ombesörjdes av tre civilklädda poliser. De hade gjort bedömningen att socialtjänstens närvaro vid hämtningstillfället inte skulle ha bidragit på något sätt som varit till stöd för den unge samt att riskerna för tumult eller dramatik inte heller hade eliminerats av att socialtjänstens personal hade funnits med. Tilläggas kan att skolans rektor och fritidsassistent, som var två välkända personer för pojken, var informerade om polisens ärende på skolan, och de fanns också med och underlättade situationen kring hämtningen.

JO anförde att JO tidigare utförligt har behandlat frågan om tillämpningen av handräckningsreglerna vid omhändertagande av barn. I ett beslut⁷⁰, som rörde förvaring av en 12-årig flicka i häkte, får anses ha tillämpning även vid verkställighet av LVU, anförde JO följande:

”Anlitande av polis bör alltså komma i fråga endast som en nödfallsåtgärd. Det är givetvis också ett samhällsintresse att polisen inte tas i anspråk för uppgifter som inte nödvändigtvis kräver dess medverkan. Sett mot den bakgrunden kan konstateras, att polisens medverkan i flertalet fall inte torde behövas för genomförandet av nämndens beslut. På motsvarande sätt torde polishandräckning mindre ofta vara påkallad när det gäller att flytta den som har omhändertagits för samhällsvård från ett fosterhem till ett annat eller till en institution. När det är fråga om barn och unga som har avvikit från hem eller institution, där de enligt nämndens bestämmande skall vistas, ställer sig saken delvis annorlunda. I dessa fall är polismyndighetens medverkan oftare påkallad för att efterforska den som avvikit men också för att återföra honom till det hem varifrån han har avvikit. Det står emellertid inte klart att inte heller i dess fall får handräckning påkallas som en rutinåtgärd. Nämnden kan inte på polisen överföra de uppgifter för vilka nämnden själv bär ansvaret. Kan det antas att barnet eller den unge kan återföras till hemmet utan att de särskilda tvångsbefogenheter som handräckningsförfarandet innefattar behövs, åvilar ansvaret för återförandet nämnden. Vad jag har sagt nu innebär således att nämnden inte under hänvisning till de praktiska svårigheter som kan uppstå i de fall barnet eller den unge anträffas långt från hemorten kan vidhålla en begäran om polishandräckning. Kan det antas att återförandet kan ske utan anlitande av polis faller ansvaret för att transporten på socialnämnden ensam. Givetvis får polismyndigheten ej heller anlitas för att ett sådant förfarande är kostnadsfritt för nämnden medan återförandet i nämndens regi medför utgifter för nämnden. Jag har svårt att frigöra mig från intrycket att förvaltningarna i dag i en omfattning som inte är förenlig med grunderna för 94 § BvL påkallar polisens medverkan för förpassning av unga människor.”

Min kommentar:

I detta fall lämnade socialnämnden över ansvaret till polis och skolpersonal – även om rektor och fritidsassistent var välkända för 13-åringen. Gällande

⁷⁰ JO:s ämbetsberättelse 1981/82 s. 172 f., s. 181f.

rätt säger att socialnämnden har det fulla ansvaret för ett verkställande. Här kan jag således konstatera att lagen inte följdes.

3.5 Sammanfattning

År 1924 lades en proposition fram gällande barn och unga, som resulterade i en barnavårdslag. I 25 § 3 mom BvL föreslog man att omedelbar verkställighet av barnavårdsnämnds beslut om omhändertagande endast fick ske under viss förutsättning, nämligen att verkställigheten ”inte utan våda” kunde uppskjutas. Verkställighet fick ej ske om barnet hade fyllt 16 år. Samma åldersgräns gällde även för nämndens rätt att ingripa. I förarbetet till 1960-års barnavårdslag ansåg man att barnavårdsnämnds beslut i regel är omedelbart verkställbara, även om de ej vunnit laga kraft.

Enligt aktuell lagstiftning kan socialtjänsten verkställa ett omhändertagande när länsrätten beslutat om vård med stöd av LVU, efter det att socialnämnden ansökt om det. När socialnämnden har fattat ett verkställbart beslut, skall detta faktiskt verkställas. Frågan om när ett beslut får verkställas är emellertid inte alltid lika lätt besvarad. Vad som skall gälla i sådana fall då specialbestämmelser saknas är beroende av flera omständigheter. Den viktigaste av dessa är frågan om beslutet har vunnit laga kraft eller ej.

I LVU finns bestämmelser om verkställbarhet. Andra beslut av socialnämnden enligt LVU gäller omedelbart, om nämnden inte förordnar något annat.⁷¹ Socialnämnden kan enligt 40 § förordna att vissa beslut inte skall gälla omedelbart. Föräldrarna underrättas då beslut om omhändertagande av barn enligt LVU skall verkställas.

Reglerna i 8 – 12 §§ FL kan bli aktuella vid verkställighet av ett LVU-beslut men den *rena verkställigheten* av nämndens beslut inryms inte under handläggningsbegreppet och faller därmed utanför FL:s regler om ärendehandläggning. I SoL finns inte enbart regler som handlar om verkställighet av LVU-beslut, utan även mer generella regler om förfarandet innan en verkställighet sker. Socialnämnden har i vissa fall möjlighet att begära handräckning från polismyndigheten för att genomföra beslut. De situationer då nämnden kan begära polishandräckning är angivna i 43 § LVU och det rör sig enbart om biträde för att genomföra åtgärder enligt LVU. Polisen har befogenhet att ytterst använda våld för att genomföra sina uppgifter, en rätt som socialtjänstens företrädare inte har. Beslutanderätten om handräckning i det enskilda fallet tillkommer exklusivt socialnämnden, eller i vissa fall det särskilda ungdomshemmet. Socialnämnden har vid en polishandräckning hela tiden ett ansvar för den unge. I det ansvaret ingår det att se till att handräckningen inte fortgår längre än det behövs.

⁷¹ A.a., s. 190.

Polishandräkning är att betraktas som en nödfallsåtgärd och socialnämnden skall noggrant pröva om det finns behov av handräkning eller om den unge kan omhändertas och återföras på annat sätt. Ett omhändertagande bör inte ske efter det att barnet beräknas ha gått till sängs och redan sover – dock finns undantag om det föreligger en akut fara för barnens liv och hälsa. JO anser att även efter att socialnämnden begärt polishandräkning kvarstår det övergripande ansvaret hos socialnämnden. Socialnämnden får inte anlita polismyndigheten för att få ett kostnadsfritt återförande.

4 Polismyndighetens roll vid verkställighet av LVU-beslut

I detta kapitel undersöker jag vilken roll polismyndigheten har vid verkställighet och hur den regleras i gällande rätt.

4.1 Vad säger lagen?

Tidigare fanns lagen om tillfälligt omhändertagande, LTO⁷², och enligt 1 § LTO fick en polismyndighet (polisstyrelse) enligt särskild bestämmelse befogenhet att besluta om omhändertagande. En enskild polisman fick i ett sådant fall verkställa omhändertagandet i avvaktan på polisstyrelsens beslut, om förutsättningar för ett omhändertagande bedömdes föreligga och ett dröjsmål med åtgärden skulle innebära fara för den omhändertagnes eller annans liv eller hälsa eller fara i annat hänseende. Enligt 2 § LTO, fick en polisman ta hand om dem som kunde antas vara under 15 år och anträffas under förhållanden som uppenbarligen innebar överhängande och allvarlig risk för hans hälsa eller utveckling. Den omhändertagne skulle skyndsamt överlämnas till föräldrar, eller annan vårdnadshavare eller socialnämnden.⁷³ En bestämmelse motsvarande 2 § LTO togs in i Polislagen, PolL, motsvarande bestämmelse idag är 12 § PolL. Dock gäller paragrafen den som är under 18 år.

Att använda våld på samhällets vägnar är en uppgift som har anförtrotts enbart åt polisen. Det är därför polisen skall biträda socialarbetarna vid verkställigheter. Till polisens uppgifter hör enligt 2 § PolL att förebygga brott och andra störningar av den allmänna ordningen eller säkerheten samt att övervaka den allmänna ordningen och säkerheten, hindra störningar och därav ingripa när sådana har inträffat.⁷⁴ De regler som polismyndigheten har att följa när det gäller biträdande vid verkställigheter etc. finns bl.a. i PolL.⁷⁵ Polisen skall också fullgöra vissa uppgifter enligt speciella författningar. I sistnämnda fall har polisen ofta att verkställa beslut som fattas av andra förvaltningsmyndigheter. De ingripande som polisen gör med stöd av PolL innebär däremot inte alltid verkställighet av ett formligt beslut. Ofta är det fråga om ingripanden som beslutas ”på stående fot” av en polisman. Även om polisens åtgärder inte alltid grundar sig på ett formligt förvaltningsbeslut, är det dock lämpligt att behandla polisens maktbefogenheter i ett sammanhang.⁷⁶

⁷² Lagen om tillfälligt omhändertagande, numera upphörd i och med den nya PolL.

⁷³ Prop. 1983/84:111, s. 28 f.

⁷⁴ Strömberg, Håkan, *Allmän förvaltningsrätt*, 2003, s. 149.

⁷⁵ Polislagen (1984:387).

⁷⁶ Strömberg, 2003, s. 149.

4.1.1 Polislagen, PoL

De allmänna principerna för polisens ingripande har fastslagits i 8 § PoL. En polisman som har att verkställa en tjänsteuppgift under iakttagande av vad som föreskrivs i lag eller annan författning skall ingripa ”på ett sätt som är försvarligt med hänsyn till åtgärdens syfte och övriga omständigheter”. De citerade orden avser att ge uttryck åt den s.k. proportionalitetsprincipen.⁷⁷ Enligt proportionalitetsprincipen skall arten och varaktigheten av ingripandet stå i rimlig proportion till det mål som man avser att uppnå.⁷⁸

I 8 § fastslås också den s.k. behovsprincipen. Behovsprincipen innebär att ett polisingripande enbart får ske när det är nödvändigt för att avvärja den fara eller störning som föreligger i det aktuella fallet.⁷⁹ Måste tvång tillgripas, skall detta ske endast i den form och den utsträckning som behövs för att det avsedda resultatet skall uppnås. Även om tjänsteåtgärden är av så stor vikt, att den enligt proportionalitetsprincipen skulle motivera ganska hårda metoder, får sådan inte tillgripas om målet kan uppnås med mildare medel.⁸⁰ För en närmare redovisning av vad behovs- och proportionalitetsprinciperna anses innebära.⁸¹

12 § PoL ger polisman rätt att omhänderta person under 18 år under förhållanden som uppenbarligen innebär överhängande och allvarlig risk för hans hälsa eller utveckling. Den unge skall då skyndsamt överlämnas till sina föräldrar eller någon annan vårdnadshavare eller till socialnämnden. I sistnämnda fall kan socialnämnden besluta om omedelbart omhändertagande enligt LVU 6 §.⁸²

Polisens rätt att använda våld regleras i 10 § PoL. Under iakttagande av behovs- och proportionalitetsprincipen får en polisman använda våld för att genomföra en tjänsteåtgärd under förutsättningar, som beskrivs i sju olika punkter:

- 1. han möts med våld eller hot om våld,*
- 2. någon som skall häktas, anhållas eller annars med laga stöd berövas friheten försöker undkomma eller polismannen annars möts av motstånd när han skall verkställa ett sådant frihetsberövande,*
- 3. det är fråga om att avvärja en straffbelagd handling eller en fara för liv, hälsa eller värdefull egendom eller för omfattande skada i miljön,*

⁷⁷ A.a., s. 150.

⁷⁸ Prop. 1983/84:111, s. 73 f.

⁷⁹ A.a., s. 74.

⁸⁰ Strömberg, 2003, s. 150.

⁸¹ Se SOU 1979:6 s. 294-295.

⁸² A.a., s 151.

4. polismannen med laga stöd skall avvisa eller avlägsna någon från ett visst område eller utrymme eller verkställa eller biträda vid kroppsvisitation, kroppsbesiktning eller annan liknande åtgärd, vid beslag eller annat omhändertagande av egendom eller vid sådan husrannsakan som avses i rättegångsbalken,
5. polismannen med laga stöd skall stoppa ett fordon eller annat transportmedel eller skall kontrollera ett fordon eller ett fordons last,
6. polismannen annars med laga stöd har att bereda sig tillträde till, avspärra, tillstänga eller utrymma byggnad, rum eller område, biträda någon i myndighetsutövning med en sådan eller någon liknande åtgärd eller vid exekutiv förrättning enligt vad som är föreskrivet därom, eller
7. åtgärden i annat fall är oundgängligen nödvändig för den allmänna ordningens eller säkerhetens upprätthållande och det är uppenbart att den inte kan genomföras utan våld.
- I fall som avses i första stycket 4 och 6 får våld mot person brukas endast om polismannen eller den som han biträder möts av motstånd.

I stor utsträckning är det här fråga om tjänsteåtgärder, som har stöd i särskilda bestämmelser i PoL eller någon annan lag. I viss utsträckning ger 10 § ett självständigt stöd för våldsanvändning. Av särskilt intresse är att den sista punkten innehåller en generalklausul: våld får användas om en åtgärd är oundgängligen nödvändig för den allmänna ordningens eller säkerhetens upprätthållande och det är uppenbart att den inte kan genomföras utan våld. I sistnämnda fall behövs inget ytterligare stöd i några specialbestämmelser, utan det räcker att tjänsteåtgärden faller inom polisens allmänna uppgifter enligt 2 §.⁸³

10 § PoL avslutas med en erinran om att föreskrifter om rätt att i vissa fall bruka våld finns i BrB 24 kap. (se särskilt 1 § om nödvärn och 2 § om förhindrande av rymling). Enligt 10 a § får en polisman, om så är nödvändigt, belägga en person med fängsel om denne skall omhändertas eller på annat sätt få sin rörelsefrihet begränsad.⁸⁴

I övrigt säger PoL inget närmare om de medel som får brukas vid polisens våldsanvändning. Vid våld mot person bör polismannen i första hand nyttja sina egna kroppskrafter och i andra hand sådana hjälpmedel som t.ex. batong. Skjutvapen får användas bara som yttersta utväg.⁸⁵ Vidare i 17 § PoL står att vid omhändertagande enligt denna lag skall det tillses att åtgärden inte orsakar den omhändertagne större olägenhet än vad som är oundvikligt med hänsyn till åtgärdens syfte eller väcker onödig

⁸³ A.a., s 150.

⁸⁴ A.a., s 151.

⁸⁵ Närmare föreskrifter härom finns i kungörelsen (1969:84) om användande av skjutvapen i polistjänsten.

uppmärksamhet. Den som har omhändertagits får inte underkastas annan inskränkning i sin frihet än vad som behövs med hänsyn till ändamålet med åtgärden, ordning eller säkerhet. Den omhändertagne får tas i förvar om det är nödvändigt med hänsyn till ordning eller säkerhet. Dock får inte den som är under 15 år tas i förvar.

4.1.2 1960-års Barnavårdslag, BvL

Enligt 94 § BvL hade polismyndighet att på begäran av barnavårdsnämnd eller dess ordförande eller efter nämndens bemyndigande av annan ledamot i nämnden eller befattningshavare i kommunens tjänst lämna handräckning för att efterforska underårig som är föremål för utredning i ärende enligt 25 § BvL. Detta för att verkställa beslut angående omhändertagande, för att efterforska och återhämta sådan omhändertagen som avvikit från hem eller anstalt, dit han överlämnats, samt att ombesörja annan förflyttning av någon som är omhändertagen.

4.2 Vad säger förarbeten?

I prop. 1960:10 till barnavårdslagen föreslogs ”att polismyndigheter skulle få vidgade befogenheter att ta kriminella eller eljest asociala ungdomar i tillfälligt förvar”. I det av barnavårdskommittén föreslagna stadgandet om rätt för barnavårdsnämnd att påkalla bistånd av polismyndighet för verkställande av utredning har av flertalet remissinstanser lämnats utan erinran. I några yttranden uttalas emellertid, att barnavårdsnämnderna enligt förslaget erhåller alltför vittgående befogenhet att påkalla polismyndighets bistånd. Enligt besvärssakkunnigas mening syntes det tveksamt om det verkligen är behövligt att i barnavårdsförfaranden anlita polisen i den utsträckning som föreslagits.⁸⁶

De sakkunniga anförde härom:

”Den utomordentligt vidsträckta befogenhet att förfoga över polisen för utredning, som nämnden föreslås skola erhålla, förefaller ur många synpunkter betänklig. Med hänsyn till nämnden bl.a. har att taga befattning med ett kriminellt klientel torde det måhända möta svårigheter att beskära denna i ärenden rörande sådan ungdom. De sakkunniga vill emellertid understryka, att dessa utredningsmedel bör användas med stor försiktighet. Vidare vill de sakkunniga framhålla, att förutsättningarna för anlitan av polisen för utredning bör angivas på ett mera precist sätt än kommittén föreslagit. Uttrycket ”samhällsskadligt handlande” synes alltför obestämt i sin innebörd”.⁸⁷

⁸⁶ Prop. 1960:10, s. 104.

⁸⁷ Prop. 1960:10, s. 104 f.

Polismästaren i Stockholm, Överståthållarämbetet m.fl. ansåg att under rådande personalläge/polisbrist – barnavårdsnämnden borde inte, i varje fall för närvarande, ålägga polismyndigheten med nya uppgifter.⁸⁸

4.2.1 Prop. 1983/84:111

Denna proposition är ett förarbete till den nu gällande PoLL. I propositionen diskuterades det utförligt om behovs- och proportionalitetsprinciperna, (se fotnot 79 och 80). Dessa principer återspeglas i många författningsföreskrifter av betydelse för polisens verksamhet. Polisutredningen framhöll att behovs- och proportionalitetsprinciperna även i fortsättningen borde vara grundläggande för all polisverksamhet och att de i enlighet härmed borde slås fast i den nya polislagen. Med hänsyn till det ansvar för allmänhetens skydd som har lagts på polisen ter det sig naturligt att i en modern polislag utforma en bestämmelse i ämnet positivt, t.ex. att polisen, för att verkställa en tjänsteåtgärd, får använda de medel som är försvarliga med hänsyn till åtgärdens syfte och övriga omständigheter.⁸⁹

Det allmänna lagstödet för polisens befogenhet att använda våld fanns tidigare reglerat i 24 kap. 2 § BrB. Om en polisman som skall verkställa en tjänsteåtgärd möts eller angrips med våld eller hot om våld, får han enligt första stycket för att genomföra åtgärden bruka det våld som med hänsyn till omständigheterna kan anses försvarligt. Andra stycket behandlar våldsbefogenheten i samband med laga frihetsberövande, rymning och vissa liknande situationer. De befogenheter att använda våld som anse tillkomma polisen är inte uttömmande reglerade i 24 kap. BrB. Vid brottsbalkens tillkomst⁹⁰ hänvisades uttryckligen till att stora delar av detta rättsområde liksom tidigare måste regleras på sedvanerättslig väg.⁹¹

I de fall där en polisman ibland är berättigad att använda personellt våld, även om han inte möts eller angrips med våld eller hot om våld, är, enligt beredningen, när han biträder någon annan myndighet vid fullgörande av handräcknings- och verkställighetsuppgifter enligt olika specialförfattningar. När det gäller handräckningsuppgifter som innebär omhändertagande eller annat frihetsberövande, följer detta av 24 kap. 2 § BrB. Men även i vissa andra fall är det enligt beredningen uppenbarligen förutsatt att våld som en sistahandsutväg skall få brukas av polisen när den enligt uttrycklig bestämmelse i en specialförfattning biträder en förvaltningsmyndighet med vissa tvångsåtgärder.⁹² Vidare framkom att våld får användas då våldet riktas mot polis eller mot den han biträder.⁹³

⁸⁸ Prop. 1960:10, s. 105 f.

⁸⁹ A.a., s. 74.

⁹⁰ Prop. 1962:10 del B s. 331.

⁹¹ A.a., s. 81 f.

⁹² A.a., s. 88.

⁹³ A.a., s. 88.

4.2.2 Några kommentarer

Carl Norström och Anders Thunved skriver i sin bok *Nya Sociallagarna* s. 319, ”har nämnden beslutat att ta hand om någon för samhällsvård bör självfallet polisens medverkan inte begäras vid verkställighet av beslutet med mindre att det kan antas att den unge själv eller hans föräldrar genom att avvika eller på annat sätt förhindra eller försvåra genomförandet av beslutet. Sett mot den bakgrunden kan konstateras, att polisens medverkan i flertalet fall inte torde behövas för genomförandet av nämndens beslut. På motsvarande sätt torde polishandräckning mindre ofta vara påkallad när det gäller att flytta den som har omhändertagits för samhällsvård från ett fosterhem till ett annat eller till en institution”.⁹⁴

När det är fråga om barn och unga i lägre åldrar är det enligt Norström och Thunved mening uppenbart att handräckning som regel inte behövs. När det är fråga om barn och unga som har avvikit från hem eller institution, där de enligt nämndens bestämmande skall vistas, ställer sig saken delvis annorlunda. I dessa fall är polismyndighetens medverkan oftare påkallad för att efterforska den som avvikit men också för att återföra honom till det hem varifrån han har avvikit. Det står emellertid klart att inte heller i dessa fall får handräckning påkallas som en rutinåtgärd. Nämnden eller den, som i nämndens ställe får besluta om handräckning, skall noggrant pröva om det finns behov av handräckning eller om den unge kan omhändertas och återföras på annat sätt. Nämnden kan inte på polisen överföra de uppgifter för vilka nämnden själv bär ansvaret.

4.3 JO:s kommentarer angående riktlinjer för polisens agerande vid verkställighet

En hämtning skall ske så att åtgärden inte väcker onödig uppmärksamhet eller bereder den som berörs större olägenhet än vad som är oundvikligt. Polisen bör inte vara klädd i uniform och inte använda målade polisbilar enligt 23 § förordningen om tillämpningen av 21 kap. FB.⁹⁵ Ett beslut om polishandräckning kan inte överklagas. En enskild person som anser sig utsatt för en felaktig beslutad handräckning får på annat sätt söka vinna rättelse genom att anmäla nämndens agerande till länsstyrelsen i dess egenskap av tillsynsmyndighet eller till JO.

JO har vid ett flertal tillfällen uttalat sig om hur ett omhändertagande skall gå till samt att socialnämnden bör anlita polishandräckning endast som en nödfallsåtgärd och om det finns grundad anledning att anlita de särskilda

⁹⁴ Norström, Carl m.fl., *Nya sociallagarna*, sjuttonde upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2004, s.319.

⁹⁵ SOSFS 1997:15, s. 92.

tvångsbefogenheter som handräckningsinstitutet innefattar är påkallade.⁹⁶ JO har även kommenterat de olika situationer när handräckning kan bli aktuell. När det finns ett beslut om vård eller omhändertagande bör enligt JO polisens medverkan inte begäras, om det inte kan antas att den unge själv eller hans föräldrar genom att avvika eller på annat sätt avser att förhindra eller försvåra genomförandet av beslutet. Sett mot den bakgrunden torde i flertalet fall polishandräckning inte behövas för att genomföra beslutet. Polishandräckning torde vidare mindre ofta vara påkallad när det gäller att flytta den unge från ett familjehem till ett annat eller till en institution. När det rör sig om barn och unga i lägre åldrar är det enligt JO:s mening uppenbart att handräckning som regel inte behövs. När det däremot gäller barn och unga som avvikit från ett hem, där de enligt nämnden beslut skall vistas ter sig frågan delvis annorlunda. I dessa fall är polismyndighetens medverkan ofta påkallad för att efterforska den avvikne men också för att återföra honom till det hem varifrån han har avvikit. Inte heller i dessa fall får handräckning påkallas som rutinåtgärd. Nämnden eller den som i nämndens ställe får besluta om handräckning skall alltid noggrant pröva om det behövs eller om den unge kan omhändertas och återföras på annat sätt. JO poängterar att det i första hand ankommer på nämnden att ta ansvar för att de åtgärder som har beslutats också kommer till stånd.

4.3.1 JO 1981/82 s. 172

Då polisen kvarhöll en 12-årig flicka i häkte, anförde JO:

”Rätten till kvarhållande bestäms av ändamålet med handräckningen. Har ett barn gripits sent en kväll och skall barnet föras till en avlägsen belägen ort, bör barnet kunna hållas kvar hos polisen under natten till dess resan kan påbörjas följande dag. Vad som har sagts nu har avseende på vad som rimligen kan krävas av polismyndigheten, men innefattar inget ställningstagande i fråga om socialförvaltningens skyldighet att sörja för att den unge kan beredas fortsatt vård. Enligt mitt synsätt kvarstår således socialnämndens ansvar för den unges vård även sedan den unge har omhändertagits av polisen. Det innebär att man från socialnämndens sida måste upprätthålla sådan beredskap att den unge, så snart transporten kan ordnas, kan tas emot för fortsatt vård i det fosterhem eller i den institution, varifrån han har avvikit. Socialnämnden kan inte överskjuta ansvaret för den unges förvaring på polismyndigheten under hänvisning till att ytterligare tid behövs för att finna en annan lämplig placering av den unge. Jag vill således avslutningsvis framhålla att enligt min mening ger handräckningsinstitutet inte polismyndighet befogenhet att kvarhålla den som är omhändertagen för samhällsvård på den grund att den institution eller det hem dit barnet eller den unge skall föras inte anser sig kunna ta emot barnet eller den unge under lördagar och söndagar samt andra helger.”

Min kommentar:

⁹⁶ JO 1981/82 s. 172, JO 1989/90 s. 248.

Jag anser inte att häkte eller polisarrest här är en optimal plats för en 12-åring. I avsaknad på annan lösning är detta f.n. dock den enda möjligheten. I mina intervjuer framkommer önskemål om platser vid omhändertagande i liknande situationer, varför sådana borde inrättas inte minst med tanke på de ofta mycket traumatiska upplevelsorna en polishandräckning innebär för barnet.

4.3.2 JO 1993/94 s. 280

Här framfördes klagomål mot bl.a. en hämtning av ett tioårigt barn, A, som vistades ensam i hemmet tillsammans med sin 15-åriga halvbror. Vid hämtningen lämnades biträde av polismyndighet.

JO anförde:

”Enligt 43 § LVU får polismyndighet lämna biträde bl.a. för att på begäran av socialnämnden, ledamot av socialnämnden eller tjänsteman som nämnden förordnat, genomföra beslut om vård eller omhändertagande med stöd av LVU. Lagen anger inga ytterligare förutsättningar för att polis skall få användas eller närmare anvisningar om hur en polishämtning skall gå till. Givetvis ingår det ändå i socialtjänstens allmänna ansvar för barn och ungdoms välbefinnande att genomföra hämtning av barn på det för barnet skonsammaste sättet. Där polishjälp bedöms erforderlig är det således att föredra att polisen uppträder i civil bil och att någon kvinnlig polis deltar. I förevarande fall var åtminstone det sistnämnda kravet uppfyllt. A var ensam hemma tillsammans med en femtonårig halvbror när hämtningen genomfördes. Någon regel om att hämtning av barn inte får ske om barnet inte befinner sig under vårdnadshavarens omedelbara uppsikt eller av vårdnadshavaren lämnats för tillsyn hos annan vuxen finns inte. Om ett barn inte kan misstänkas vara övergivet – och detta var uppenbarligen inte fallet här – är det emellertid enligt min mening klart olämpligt att i den situationen verkställa en hämtning, som då kan bli en alltför chockartad upplevelse för barnet. Jag är alltså kritisk till att hämtningen av A fullföljdes utan att någon barnet närstående vuxen var närvarande”.

Min kommentar:

Även om det inte finns någon regel som säger att hämtning av barn som inte befinner sig under vårdnadshavarens omedelbara uppsikt eller hos annan vuxen person får det anses olämpligt att verkställa en hämtning hos ensamma barn. Detta kan bli traumatiska upplevelser för såväl det mindre eller det större barnet. Enligt min mening borde detta regleras i lag.

4.4 Sammanfattning

Att använda våld på samhällets vägnar är en uppgift som har anförtrotts enbart åt polisen, därför skall polisen biträda socialarbetarna vid

verkställigheter. De allmänna principerna för polisens ingripande har fastslagits i 8 § PolL, i denna paragraf finner man proportionalitetsprincipen och behovsprincipen. Dessa principer är starkt förankrade i svensk lagstiftning. I 10 § PolL regleras polisens rätt att använda våld. Under iakttagande av behovs- och proportionalitetsprincipen får en polisman använda våld för att genomföra en tjänsteåtgärd. Vidare står i 17 § PolL att vid omhändertagande enligt denna lag skall det tillses att åtgärden inte orsakar den omhändertagne större olägenhet än vad som är oundvikligt med hänsyn till åtgärdens syfte eller väcker onödig uppmärksamhet.

Som tidigare nämnts anser JO att socialnämnden bör anlita polishandräckning endast som en nödfallsåtgärd. När det finns ett beslut om vård eller omhändertagande bör enligt JO polisens medverkan inte begäras, om det inte kan antas att den unge själv eller hans föräldrar genom att avvika eller på annat sätt avser att förhindra eller försvåra genomförandet av beslutet. Enligt JO:s mening är det uppenbart att handräckning som regel inte behövs när det rör sig om barn och unga i lägre åldrar. Det är att föredra att polisen uppträder i civil bil och att någon kvinnlig polis deltar när polishjälp bedöms erforderligt. Vid en hämtning skall den ske så att åtgärden inte väcker onödig uppmärksamhet eller bereder den som berörs större olägenhet än vad som är oundvikligt.

5 Intervjudel

I detta kapitel kommer jag att redovisa mina intervjuer med poliser och socialarbetare som deltagit vid verkställighetsbeslut. Jag har valt att redovisa varje intervju för sig och ordagrant återgett. Alla intervjuer med poliser skedde på polishuset ”Gasklockan” i Malmö, dock varierade tidpunkten för intervjun, eftersom några arbetar i skift. Socialarbetaren intervjuades per telefon från sin arbetsplats i Emmaboda under dagtid. Namnen på de intervjuade är fingerade. För att lättare förstå svaren, väljer jag här att presentera frågorna.

- a) Berätta om en verkställighet som du har varit med om – ålder, kön, antal barn om fler än en, vem var försvårande – den unga, föräldrarna eller andra ex familjemedlemmar, vårdnadshavare etc.?
- b) Hur går ni tillväga vid en verkställighet, finns det några rutiner?
- c) Finns det några interna bestämmelser angående verkställigheter?
- d) Socialnämnden skall endast begära handräckning då situationen kräver det – upplevde du situationen så eller hade socialtjänsten förstorat upp eventuella svårigheter?
- e) När det gäller ansvarsfrågan vid handräckningen – upplevde du att socialarbetarna gav intrycket av att de hade det fulla ansvaret?
- f) Händes det att en kontaktperson eller annan person t.ex. vårdnadshavare, personal inte var närvarande även om situationen krävde det?
- g) Övriga synpunkter, förslag till eventuell/a ändring/ar

Lina

a) ”Jag och min kollega medverkade vid ett omhändertagande av en 12-årig pojke som hade rymt från Enebacken⁹⁷ i Malmö. Detta skedde sent på kvällen och vi var uniformerade och körde en målad polisbil. Som jag förstod det var själva grunden till omhändertagandet att pojken hade problem hemma, delvis berodde det på styvpappan. Pojken hade dagen innan blivit omhändertagen, men rymt från Enebacken. Nu hade han tagit sin tillflykt till sin moster som bodde med sin man i Svalöv. Mostern hade själv kontaktat socialtjänsten och sagt att hennes systerson var hos henne. När vi kom till platsen fanns där inte någon företrädare från socialtjänsten.

⁹⁷ Enebacken är en kommunal barn- och familjeinstitution i Malmö för barn mellan 0-12 år samt i förekommande fall deras föräldrar.

Vi och mostern med sin man förklarade för pojken vad som gällde, antingen kunde de gå ut utan tumult till polisbilen eller så fick vi hjälpa honom ut. Pojken blev allt annat än glad vid omhändertagandet, men han lugnade ner sig så det gick bra, han var dock väldigt ledsen. Jag berömde mostern och mannen för deras hjälp”.

b) ”Det finns inga rutiner, det är bara att man är på adressen och möter upp socialarbetarna där, sedan går vi med in. I detta fall var det bara vi - polisen – där”.

c) ”Vet ej. Vi får en handräkningsbegäran från socialtjänsten, där det står vem som skall omhändertas, tid och plats. Annars gör vi bara det vi blir tillsagda att göra”.

d) ”Det vet man oftast inte, eftersom man inte vet vilka grunder socialtjänsten har gått på. Oftast tycker man själv att det inte finns någon anledning, men den här killen var 12 år, då är de rätt stora. Får de ett ryck att de inte vill följa med har socialarbetarna inte möjlighet att använda våld, vilket polisen har. Man kan säga att när vi kommer dit kan det uppfattas som om polisen inte alltid behöver vara där. Dock kan situationen ändra sig från sekund till sekund. Det kan ju ändra sig från det att han säger ”Nu vill jag inte åka med”, och då kan polisen helt plötsligt behövas. Jag kan förstå att socialarbetarna i vissa lägen vill ha oss med. De är mer utredningsmän och inte så vana vid våld som vi är. Ibland kan man tycka att det är patetiskt, men samtidigt kan jag förstå socialarbetarna”.

e) ”När det gäller ansvarsfrågan brukar de berätta för oss vad de vill ha gjort. Med tanke på det så har de nog klart för sig vem som bär ansvaret för vad som sker. Men om de ger det intrycket, det vet jag inte. Socialarbetarna är socialarbetare, jag är lite tvekande i min uppfattning. Oftast får man information av socialarbetarna hur läget ser ut, exempelvis om familjeförhållandena etc. Polisen är de som styr upp situationen på platsen Detta var första gången jag var med om att socialarbetarna inte medverkade vid omhändertagandet. De två socialarbetarna mötte först upp vid Enebacken efter det att pojken var på plats igen. Socialarbetarna var då lite oroliga angående vad poliserna sagt/inte sagt till pojken”.

f) ”Mostern var med, någon vårdnadshavare eller socialarbetare var inte med. Visst kan man undra ibland, men socialtjänsten är ju de som innehar den vetskapen och inte vi. Här var mostern och hennes man väldigt bra, de medverkade vid själva omhändertagandet och förklarade för pojken vad som gällde, ”du vet att det inte handlar om att vi inte vill ha dig, utan så här är det”, ”det är inte ditt fel!” Jag tyckte att det kändes väldigt bra att de medverkade”.

g) ”Dessa omhändertaganden är aldrig roliga, som i denna situation blir pojken omhändertagen för att styvpappan har problem med familjen. Här skulle man kunna ge pappan ett besöksförbud istället. Jag tycker synd om barnen, polis kommer inklampande i uniform och trycker in dem i en

polisbil. Vilken syn får de på poliser då? Man hade själv inte uppskattat det! Jag tycker att socialarbetarna skall gå in och förklara läget, sen skall vi bara stå utanför, vi behöver inte ens visa oss förrän det behövs. Jag tycker att socialarbetarna alltid skall närvara, eftersom de har all information. Här hade vi ingen information, eftersom de inte mötte upp på plats”.

Per

- a) ”Jag tjänstgjorde vid tillfället vid piketen. Vi blev beordrade att bege oss till en bostad där pappan hade barrikaderat sig i lägenheten med barnet, en 2-årig pojke. När vi anlände till platsen fanns där tre socialarbetare och en civil spaningsgrupp från polisen. Eftersom pappan hade beväpnat sig, fick piketen stå till förfogande. Socialarbetarna och polisen höll en lång förhandling med pappan, men eftersom man inte kom någon vart gjorde piketen en insats. Insatsen blev lyckad på så sätt att barnet fråntogs pappan och placerades på Enebacken där mamman redan bodde. Omhändertagandet skedde vid middagstid och piketen blev aktuell för insatsen endast på den grunden av att den civila patrullen inte ville riskera att någonting dramatiskt skulle hända”.
- b) ”Vad jag vet finns det inga rutiner. Rutinerna är de att det skall finnas en formell begäran från socialtjänsten att de vill ha handräckning. Sedan följer vi socialarbetarnas instruktioner på platsen”.
- c) ”Nej det finns det inte, bara polistaktiska bestämmelser men det är ju för sig inga bestämmelser, utan man får se till situationen som den är i sig”.
- d) ”Socialtjänsten hade begärt en handräckning, i första hand är det poliser i personspaningsgruppen som medverkar vid dessa omhändertagande. Vi blev ditkallade eftersom de hade gjort en bedömning att de inte klarade av situationen själva då pappan var beväpnad. Så i detta fall tycker jag inte att socialtjänsten hade förstorat upp eventuella svårigheter, utan tvärt om. De tre socialarbetarna som var närvarade var helt suveräna. Mina fördomar mot socialarbetare försvann i detta fall, dessa tre hade inställningen – agera nu!”
- e) ”Det kan jag inte uttala mig om, men jag upplevde rollerna som väldigt klara där. De var där för att de hade begärt verkställighet av oss”.
- f) ”Nej”.
- g) ”Jag tror att det fungerar bra. Ju yngre socialarbetare som börjar jobba med detta, desto bättre”.

Mattias

a) ”Det var en flicka på 2 år i Malmö som skulle omhändertas på grund av att mamman misskötte henne då hon hade alkoholproblem. Eftersom det förelåg en viss risk för våld mot socialarbetarna hade en handräckning begärts. Vi kom dit uniformerade och i målad polisbil. Mamman var berusad när vi kom dit, socialarbetarna fick henne att överlämna flickan och barnet fördes sedan till Enebacken”.

b) ”Man avvaktar situationen och behöver socialarbetarna hjälp så hjälper vi dem på det sättet som är lämpligast. De får inte använda våld, men det får vi poliser”.

c) ”Nej”.

d) ”Här hade socialtjänsten gjort en bedömning, eftersom en viss risk förelåg - mamman var labil, och det hade även varit bråk där tidigare – var handräckningen befogad”.

e) ”Ja, jag tycker att socialarbetarna gav intrycket av att de hade det fulla ansvaret. Vi bara höll en låg profil”.

f) ”Det är svårt för mig att uttala mig om, här fanns ju vårdnadshavaren närvarande”.

g) ”Inte vad jag vet. Dessa omhändertaganden är alltid tragiska, de sätter störst spår i en själv, speciellt om man själv har barn. Detta är nog det värsta man kan vara med om som polis. Jag upplever nog detta ännu värre än att meddela ett dödsbud”.

Stefan

a) ”Jag ingår i personspaningsgruppen, vi skulle omhänderta en 3-årig pojke. Mamman har totalt 4 barn, varav den äldste är 17 år och bor hemma, övriga 3 barn är omhändertagna på grund av mammans misskötsel. Mamman bor på Rosengård och pappan bor på Mosippan⁹⁸. Socialtjänsten hade talat om för henne att de skulle omhänderta barnen, så det var allmänt känt. Hon höll sig undan och socialtjänsten hade fått ett tips om att hon höll sig gömd i en lägenhet på Holma. Socialarbetarna och vi kom dit och pratade med henne. Den som hon fanns hos var socialarbetare med utländsk härkomst, samma landsmaninna som mamman. Hon hade dock endast hört mammans sida av historien, så när socialarbetarna hade förklarat situationen förstod hon helt och hållet. Det blev lite liv i luckan och mamman höll om den lille ett tag, Vi och socialarbetarna pratade med henne om vad som var beslutat. Vi fick henne självmant att följa med till Luzerngården⁹⁹. Barnet lämnades över av mamman och vi åkte hem. Till saken hör den att hon

⁹⁸ kommungemensamt akutboende i Malmö.

⁹⁹ Luzerngården är en utrednings och behandlingsenhet i Lund.

hämtade tillbaka barnet några dagar senare, men barnet kom tillbaka sen igen”.

b) ”Nej, det finns inte några speciella rutiner. Det är så olika för varje gång. Grundrutinen är att socialarbetarna skall försöka själva först och främst att omhänderta barnet, går inte det får vi träda in och hjälpa dem”.

c) ”Nej, det är lagstiftningen som gäller, den är vårt rättesnöre”.

d) ”Jag upplevde det inte som att socialtjänsten hade förstorat upp eventuella svårigheter i detta fall. Barnen lämnades för vind och våg ibland”.

e) ”De gömmer sig gärna bakom oss vid själva omhändertagandet. Sen vill jag inte säga att de står runt hörnan heller. Lite grann gömmer de sig, men det beror även på vilka socialarbetare det är”.

f) ”Vårdnadshavaren var med i detta fall”.

g) ”Nej, det är svårt att gå efter fasta mallar eftersom inget omhändertagande inte är det andra likt. Några förslag till ändring har jag egentligen inte. Föräldrarna vet oftast vart vinden blåser. De har ju blivit informerade om situationen. Man får försöka få dem att själva medverka vid själva förfarandet för att underlätta för barnet. Några patentlösningar har jag inte”.

Stefan har själv två pojkar (bröder) placerade hos sig (min anm).

Ingmar

a) ”Vi skulle åka till en familj i Malmö där två barn med utländsk bakgrund skulle omhändertas pga. miljön. Barnen var i behov av läkarvård men föräldrarna tillät dem inte besöka läkare. Vi visste på förhand att det skulle bli problem, vi hade fått information om att pappan var beväpnad med pistol varför piketen fick biträda. När vi kom till platsen drog pappan kniv, men han avväpnades och nerlades fort, men då drog mamman istället kniv. Även hon avväpnades”.

b) ”Principiellt är det så att vi får en begäran från sociala myndigheter. Sedan åker vi till platsen antingen med socialen eller så åker vi själva. Det är tacksamt om socialen är med, då det är de som har all information och de kan bäst då förklara för föräldrarna. Vi på personspaningsgruppen tar initiativet till om piketen eller en vanlig polisbil skall biträda vid verkställigheten eller inte. Fem gånger på åtta år har vi haft med piketen vid LVU-omhändertaganden, med andra ord är detta ingen vanlig företeelse utan de flesta omhändertaganden sköter vi själva. Det beror på omständigheterna hur många poliser som är med vid verkställigheterna. Minimibemanningen är tre poliser. Är bostaden belägen på första våningen brukar vi helst vilja vara fyra stycken, så att någon kan täcka baksidan. Sedan går vi in med socialen om de är med och får kontakt med föräldrarna.

Vem som tar hand om barnet – polisen eller socialen – beror på barnets och föräldrarnas reaktioner. Är det t.ex. en 14-15-årig kille, är det inte troligt att socialen tar honom från punkt A till punkt B, utan då åker han med polisen dit han ska. Allt beror på omständigheterna, man är i en utvecklingsfas. Det känns ibland som om socialen inte lyckas med att transportera dem hela vägen. Ur barnets synvinkel sett är det bäst om socialen och inte polisen transporterar dem. Ju mindre polis som är inblandad ju bättre är det för barnet. Samtidigt har man sett en del gånger, att skall det blir ett bra resultat behöver polisen vara med hela vägen. Inget uppdrag är det andra likt”.

c) ”Nej, det finns inga interna föreskrifter - man skall agera som polis”.

d) ”I det ovannämnda fallet behövdes det en begäran. Som regel kan man säga att de bara begär hjälp om det behövs. De löser säkert många verkställigheter själv, där vi inte är inblandade. Det sker en bedömning från deras sida också och när begäran kommer till oss gör vi en andra bedömning – t.ex. om vi behöver hjälp av piketen, eller en radiobil. Oftast har vi fattat rätt beslut, det har aldrig känts fel. Det är aldrig så att vi har missbedömt situationen och kommit dit med för lite folk. I så fall har jag förträngt det!”

e) ”I och med att piketen är med så blir det ett annat förfarande, då är det bara pang, bom och så ut. Socialen får aldrig något utrymme att förklara situationen. Där är inte läge för förklaringar pga. piketens arbetsätt. Föräldrarna är inte heller mottagliga för en förklaring i det läget, stämningen är uppjagad. Den förklaringen får man då ta efteråt på socialkontoret. När det gäller socialarbetarna är det som med poliser, det beror på vem som deltar. Vissa socialarbetare kommer med pondus medan andra drar sig undan. Det beror på den enskilde, man kan inte dra alla över en kam och det skall man inte heller göra”.

f) ”I de flesta fall har föräldrarna eller någon annan släkting varit hemma”.

g) ”Dessa omhändertaganden är aldrig likadana. Frågor rörande detta löser vi nog inte på riksdagsnivå och man kan inte lagstifta bort allting heller”!

Patrik

a) ”Det var en flicka i 10-12-årsåldern med utländsk bakgrund som skulle omhändertas på grund av hennes eget beteende. Hela familjen var hemma, när vi och socialen kom dit. Socialen ville själva först underrätta familjen – som de brukar vilja göra. Under tiden väntade vi en bit bort, plötsligt blev det ett väldigt oväsen. Föräldrarna och övriga syskon blev vansinniga och den berörda flickan stack. En vecka senare fick man tag på henne”.

b) ”Socialen vill i de flesta fall själv gå fram och underrätta föräldrarna. Under tiden väntar vi utanför eller en trappa ner beroende på hur bostaden är belägen. När det börjar bli för höga tongångar öppnar en socialarbetare dörren och släpper in oss”.

c) ”Nej, det finns det inte, förutom gällande lagregler, t.ex. PoL, SoL och LVU”.

d) ”Först skall de själva försöka klara ut det. Men både vi och socialtjänsten har den erfarenheten att det är så känsliga ärenden så de klarar oftast inte av det själva. Det är möjligt att de har klarat av någon sådan hämtning själv, men jag har inte hört talas om det. Det blir så gott som alltid oväsen varför poliser måste bistå verkställigheten. Jag tycker att ärenden kring handräckningsbegäran har minskat. Handräckningsbegäran behöver inte gå via personspaningsgruppen utan det kan vara så att socialen har försökt sig på en verkställighet, men då har det brakat iväg, varför en radiobil i ställt får biträda på platsen”.

e) ”Den formella biten vill socialen gärna ha, dvs. att det är de som meddelar beslut etc. Vid själva omhändertagandet blir det oftast vi som får omhänderta barnet medan socialen försöker lugna ner föräldrarna”.

f) ”Det har nog alltid varit så att minst en av föräldrarna har varit med, men visst finns det familjer med bara en förälder. I vissa fall finns det en kontaktperson men det brukar oftast vara en socialarbetare och de brukar nästan alltid vara med vid omhändertagandet. Det har hänt att det funnits tillfällen då en barnpsykolog varit med men det är väldigt sällan det inträffar”.

g) ”En förklaring till att det är en hög andel barn med utländsk bakgrund som omhändertas beror på kulturkrockarna med det svenska samhället. Socialen tar sitt ansvar. De är med vid varje tillfälle och meddelar beslut. Oftast blir det så att vi tar hand om barnet och socialen tar hand om föräldrarna. Det skall fungera och det gör det oftast också. Sedan beror det också på vilka socialarbetare som är med, vissa har mer råg i ryggen än andra. Dock ser vi tendensen att de yngre socialarbetarna vågar ta för sig mer. Om varje part håller på sin del, fungerar det här med verkställigheter bra. Det är kulturkrockar som gör att det är så hög andel utländska barn som tvångsomhändertas”.

Arne

a) ”Det var en svensk flicka i 14-15-årsåldern som skulle omhändertas pga. mammans beteende. Där fanns syskon i familjen som redan var omhändertagna. Omhändertagandet skedde på dagen utanför bostaden. Flickan var sedan tidigare efterlyst. Flickan ville inte omhändertas, varför vi fick ta tag i henne. Hon gjorde ett försök att sticka ifrån oss. Hon skulle köras tillbaka till en fosterfamilj i S-torp som hon tidigare hade bott med. Socialen var inte med vid själva omhändertagandet, dock hade de varit med vid tidigare eftersökningar av flickan. Flickan överlämnades till fosterfamiljen i S-torp genom vår försorg”.

b) ”Rutinerna är att socialen iscensätter det hela, vi är bara med om det skulle gå snett. Då får vi träda in och lugna ned känslorna.

Socialen har ibland hört av sig efteråt och gett oss beröm för hur vi hjälpte dem. Sådant stärker en tills nästa gång man skall omhänderta någon”.

c) ”Förutom gällande lagrum finns det inga interna bestämmelser utan det får bli litet fingertoppskänsla”.

d) ”Vid vissa tillfällen tycker man att det har varit onödigt att vi har varit med – då lutar sig socialen på att de inte får använda sig av våld. Transporterna tycker jag nog skall ligga på socialen, det har hänt att vi har kört både till Göteborg och till Jönköping. Men då menar socialen att ”om vi kör är det inte säkert att ungen/barnet kommer fram”. Därför vill man ha polisens hjälp för att verkställa”.

e) ”Där har man upplevt både och, i vissa fall tycker jag nog att de tar ett steg bakåt och släpper fram polisen, kanske pga. orutin, att de inte riktigt vet hur de skall tackla situationen, och visst, kan feighet också vara en orsak. Men det är många socialarbetare som är bra, de går in och pekar med hela handen och förklarar. Vi är måna om att tala om att andra myndigheter beslutar och att vi bara verkställer. Vi – polisen – har inte gjort något för att ställa till det för familjen och oftast accepteras denna förklaring. Vid något tillfälle har läkare varit med, men det är inte ofta”.

f) ”Något spontant som kommer upp är det här med minderåriga som inte får låsas in hur som helst. Det är ofta som det går transporter långt norrut, vilka TPT¹⁰⁰ ombesörjer. Visst kan det uppstå problem som gör att ens planer gällande ”transportbiten” går i kras, varför man då skulle kunna ha några övernattningsplatser där man istället kunde omhänderta barnen kvällen innan och inte på morgonen. Det hade varit bra om man hade haft några sådana platser på någon inrättning. Vi har framfört detta önskemål men den biten ligger på socialtjänsten att ta tag i och inte på oss. Annars tycker jag att det fungerar bra som det gör. Vi försöker få bra kontakt med barnen, det är bättre att skiljas åt med ett leende i stället för att tårarna skall trilla.

Så har de något önskemål, t.ex. om de vill sitta fram i bilen, brukar vi gå med på det. LVU är bland de sämsta ärenden man kan ha som polis – man skall skilja en person från sina nära och kära!”

¹⁰⁰ Kriminalvårdens transporttjänst, den är en fristående myndighet under Kriminalvårdsstyrelsen som utför transporter över hela landet. Anlitande av transporttjänsten innebär att ytterligare en myndighet involveras i handräckningen. Det innebär att den unge överlämnas till annan personal. Oberoende om det är polisen själv eller transporttjänsten som utför transporten gäller naturligtvis att företrädare för nämnden bör medfölja.

Här följer de frågor jag ställde till socialsekreteraren

- a) Berätta om en verkställighet som du har varit med om – ålder, kön, antal barn om fler än en, vem var försvårande – den unga, föräldrarna eller andra ex familjemedlemmar, vårdnadshavare etc.?
- b) Hur går ni tillväga vid en verkställighet, finns det några rutiner?
- c) Finns det några interna bestämmelser angående verkställigheter?
- d) Socialnämnden skall endast begära handräckning då situationen kräver det – har det hänt att man har bett om handräckning även om situationen krävde det utifrån de fakta man hade då?
- e) När det gäller ansvarsfrågan vid handräckningen – upplevde du att ni gav intrycket av att de hade det fulla ansvaret, eller har polisen i något fall övertagit ansvaret?
- f) Händes det att en kontaktperson eller annan person t.ex. vårdnadshavare, personal inte var närvarande även om situationen krävde det?
- g) Övriga synpunkter, förslag till eventuell/a ändring/ar

Intervju med socialsekreterare Ulrika

- a) ”Vi skulle omhänderta två flickor (syskon), som var 13 år respektive 15 år, varav den yngsta bodde hemma i ett hus på landet. Vi hade tidigare haft kontakt med hennes skolsköterska. Flickan skulle hämtas hemma och hon skulle omhändertas pga. miljön och beteendet. Flickan var på väg in i en psykos och mamman var också psykiskt labil. Vi kom dit med civil polis och det uppstod ett fruktansvärt tumult. Grannarna kom med vapen för att ta reda på vad som försiggick. Flickan stack iväg men till slut fick vi med henne. Mamman kom överhuvudtaget inte ut och gick inte alls att resonera med”.
- b) ”Det är olika för olika barn beroende på om det är beteende- eller miljöfall. Är det beteendefall har man oftast handräckning. Skall barnet omhändertas i hemmet biträder polisen oftast. Föräldrarna skall meddelas ett beslut om omhändertagande, detta kan ske såväl skriftligt som muntligt. Oftast är känslorna så upprörda att föräldrarna inte bryr sig om ett skriftligt beslut. Det är viktigt att göra det så bra som möjligt för barnet!”
- c) ”Ja, SOSFS 1997:15 – Allmänna råd om tillämpning av LVU”.
- d) ”Man får bedöma varje situation individuellt. Det svåra är att göra en bedömning om det gäller ett barn som man aldrig tidigare haft kontakt med. Gör man bedömningen att handgripligheter kan ske, skall begäran om handräckning ske. Jag kan inte dra mig till minnes att man bett om handräckning då situationen inte har krävt det!”

e) ”Vi som företräder socialnämnden har det fulla ansvaret oavsett om polisen biträder vid verkställighet eller ej”.

f) ”Oftast är det barn som är kända sedan tidigare varför vi bedömer att vi vet vad barnen behöver respektive inte behöver. I stället för att t.ex. ta dit en barnpsykolog har vi ibland kört barnet till BUP om det t.ex. förelegat en suicidrisk – eftersom barnet i första hand behöver vård och inte bör lämnas på ett hem. Ens handlande bygger på att man gör det man tror är bäst för stunden”.

g) ”Ibland kan jag tycka att länsrätten många gånger är ”klena” när det gäller att ta beslut om LVU. Jag tänker på ett fall där barnet först efter tredje framställan till rätten blev tvångsomhändertagen och då betedde det sig som ett djur när vi omhändertog det. Det är svåra ärenden och jag finner det brutalt att man skall begära handräckning för att skilja barn från föräldrar, man skulle i ett tidigare skede försöka uppnå samförstånd i stället. Vilket är bäst för barnet – är det en placering på en institution eller är det att bo kvar hemma? Var finner barnet en dräglig tillvaro när de har så mycket med sig i bagaget? Det är svårt att få dem att ändra sig. Barnen måste vara mycket små för att man eventuellt skall lyckas ge dem en bra placering, ju äldre barnen är desto svårare är det. Man skall så långt det är möjligt försöka jobba på hemmaplan och det säger ju lagen också! Sedan kan man ställa sig frågan beträffande barnens rättssäkerhet. Skall barn i storstäderna riskeras att lättare tvångsomhändertas än barn på landet – vilket förhållandena faktiskt visar på”.

6 Analys

Efter att jag har redogjort vad lagen säger och hur de intervjuade anser sig det fungera i praktiken kommer jag nu att presentera min analys.

6.1 Egna reflexioner

Efter att nu ha undersökt förarbeten och lagar som reglerar tvångsvård och verkställighet har jag funnit att synen på den unge nu har förändrats mycket. På tidigt 1920-tal ansågs vården för barnets vidkommande enbart vara en samhällelig förmån och bedömdes inte vara ett integritetsingrepp. Detta integritetsingrepp ansågs drabba föräldrarna istället. Synen började förändras t.ex. i 1960 års barnavårdslag där delar av lagen betonade skydd för individen för att tillgodose vårdbehovet samtidigt som polismyndigheten fick ökade möjligheter att ta asocial ungdom i tillfälligt förvar.

År 1980 trädde LVU i kraft. Denna lag utgjorde ett komplement till 1980 års SoL och innefattade bestämmelser som reglerade former och förutsättningar för tvångsvård av barn. Lagstiftningen har successivt ändrat människosyn såtillvida att verksamheten skall bygga på respekt för den enskildes integritet och rätten till eget integritetsskydd oavsett ålder. Kravet på rättssäkerhet har liksom vårdbehovstanken styrt utformningen av socialtjänstlagen och LVU. Idag lägger man mera fokus på barnet som individ mot att tidigare ha haft ett mer utpräglat familjeperspektiv.

6.1.1 Ansvarsfrågan

Verkställighet regleras enligt lag men hur fungerar detta i verkligheten? Socialnämnden har det fulla ansvaret för den omhändertagne både vad gäller efter det att länsrätten beslutat om tvångsvård och fram till att den unge överlämnas till det boende där han/hon skall vistas – oavsett om den unge måste tillbringa en natt i en polisarrest. Trots detta kan en verkställighet ske utan att socialarbetare närvarar vilket framkommer i mina intervjuer. Frågan uppkommer hur socialtjänsten då kan vara ansvarig utan att man har medverkat vid verkställigheten – polisens roll är ju enbart att bistå med handräckning på socialnämndens begäran av den anledning att de vid behov får använda våld om så skulle behövas. Polisen kan alltså ej ta det fulla ansvaret för den omhändertagne. En fråga som jag ställer mig är om länsstyrelsen som tillsynsmyndighet gör någon form av uppföljning t.ex. beträffande själva verkställigheten – just med tanke på socialnämndens fulla ansvar.

6.1.2 Polisens agerande vid handräckning

En polishandräckning är endast en nödfallsåtgärd. JO rekommenderar att en verkställighet med handräckning skall ske så att åtgärden inte väcker onödig uppmärksamhet eller bereder den som berörs större olägenhet än vad som är oundvikligt. Polisen bör inte vara klädd i uniform och inte använda målade polisbilar. I mina intervjuer har framkommit att man både varit uniformsklädd och använt målade polisbilar. Här är säkert tidpunkten för handräckningen avgörande då det är tänkbart att såväl tidsbrist, bemanningsfrågan samt en eventuell hotbild spelar in. Står detta i relation till integritetsskyddet? Det är viktigt att hela tiden ta i beaktande att en verkställighet med polishandräckning kan vara ytterst traumatiserande för såväl barnet som föräldern.

I Malmö omhändertogs under årets (2004) första fyra månader 17 stycken barn enligt LVU. Utifrån mina intervjuer har det stått klart att det främst har varit barn med utländsk bakgrund som har tvångsomhändertagits. Det kan delvis bero på hur befolkningsunderlaget i Malmö ser ut, då staden har en mycket hög procent befolkning med utländsk bakgrund. Här anser jag att med tanke på barnen och deras eventuella mycket negativa erfarenheter från sitt forna hemland och kanske också av polis- eller militärvåld, att det är av oerhörd vikt att omhändertagandet sker så skonsamt som möjligt för alla berörda. Jag anser naturligtvis att detta skall ske oavsett vilken bakgrund och erfarenheter ett barn och dess föräldrar har.

De intervjuade poliserna ansåg att det oftast har fungerat bra mellan dem och socialtjänsten när ett beslut ska verkställas. Jag menar att här spelar personlighet, livserfarenhet såsom erfarenhet av tidigare verkställigheter stor roll såväl hos poliser som hos socialarbetare. Synpunkter har framkommit från vissa poliser att ”yngre socialarbetare vågar ta för sig mer” vid dessa tillfällen. Detta kan jag dock inte lägga några värderingar vid. Den generella uppfattningen bland de intervjuade poliserna var att situationen oftast löstes på ett bra sätt. ”Man kan omöjligt reglera alla situationer – skall man verkligen kunna reglera alla tänkbara situationer”, som någon polis uttryckte sig.

Ett barn som frihetsberövas utsätts av staten för en av de mest ingripande åtgärder som kan drabba den enskilde. Detta gäller ju också för föräldern som mister vårdnaden om sitt barn. Att det även tillhör ett av polisyrkets allra svåraste och tyngsta uppdrag framkommer också vid intervjuerna. En av poliserna säger ”dessa omhändertaganden är alltid tragiska, det sätter störst spår i en själv, speciellt om man själv har barn. Detta är nog det värsta man kan vara med om som polis. Jag upplever nog detta ännu värre än att meddela ett dödsbud”.

Av intervjuerna framkommer att trots JO:s rekommendationer om att polisen bör vara civilklädd, att kvinnlig polis bör delta samt att icke målade polisbilar bör användas – följer man från polisens sida inte alltid dessa

rekommendationer. Ett PM med JO:s rekommendationer om handläggning vid en verkställighet med polishandräckning skulle, enligt min mening, säkert förbättra de berördas integritetsskydd – kanske också minska eventuell osäkerhet, rädsla och ångest hos de poliser som biträder vid handräckningen. Eller är det kanske så att JO:s rekommendationer i stället skall regleras genom lag? Rättssäkerheten för den enskilde måste alltid, liksom omtanken om barnets bästa, vara det viktigaste i dessa svåra ärenden.

Min åsikt är att eftersom handräckningsärenden anses vara mycket tunga och svåra ärenden är det troligen svårt att utse speciella poliser till dessa uppgifter. Då handräckningsärenden kan begäras på så olika tidpunkter och därav falla på många olika poliser, som t.ex. i Malmö, är det svårt för den enskilde polisen att genom erfarenheter skaffa sig bra rutiner. Desto större anledning till att det borde finnas ett PM kring rutiner som den enskilde polisen kunde luta sig mot. I mindre kommuner kan det te sig annorlunda beroende på att antalet poliser där är färre och på så sätt faller liknande ärenden på dessa och att dessa därvid kanske kan få större rutin och erfarenhet.

6.1.3 Socialarbetarens agerande vid verkställighet

Socialarbetaren som i sin tjänstställning medverkat i många verkställigheter uttrycker i intervjun att länsrätten många gånger är ”klen” när det gäller att ta ett beslut om LVU. Hon tänker på ett fall där barnet först efter tredje framställan till rätten blev tvångsomhändertagen och ”då betedde barnet sig som ett djur när man omhändertog det”. Hon frågar sig även om barn i storstäderna ska riskera att ”lättare” tvångsomhändertas än barn på landet – vilket förhållandena faktiskt visar på. Hon liksom jag undrar vad detta kan bero på? Är toleransen för barn som är ”på glid” större på landsbygden än i städerna? Beror det på sämre personella resurser inom socialtjänsten?

Det är ju av mycket stor vikt att handläggningen vid liknande ärenden sker på samma sätt över hela landet – trots att de individuella fallen ser så annorlunda ut. Än en gång måste rättssäkerheten gälla för den enskilde. Det ska inte vara avgörande om barnet som skall omhändertas bor i en mindre eller en större kommun. Genom intervjuerna har jag funnit att socialarbetare liksom poliser upplever det svåra i dessa ärenden. Jag anser att förutom att följa gällande lagstiftning är det viktigt att verkligen ha en stark ”fingertoppskänsla” i ärenden som berör omhändertagande av barn, eftersom erfarenhet kan vara positivt men inte alltid tillräckligt, beroende på att ett omhändertagande inte liknar något annat.

Vid intervjuerna framkommer att det finns brister vid ett omhändertagande. Har man alltid tänkt på att det ska finnas ett stöd för barnet, t.ex. expertmedverkan? Trots att socialnämnden har det fulla ansvaret ”hela vägen ut” händer det att socialarbetare överläter ansvaret till polisen. Hur kan man vara ansvarig utan att man har medverkat vid verkställigheten,

undrar jag. Polisens roll är ju enbart att bistå med handräckning på socialnämndens begäran av den anledning att de vid behov får använda våld om så skulle behövas. Här framkommer att lagen ej alltid följs i praktiken vilket jag menar är oacceptabelt för alla parter som är involverade – barnet, vårdnadshavare, poliser och socialarbetare. En fråga som jag ställer mig är om länsstyrelsen som tillsynsmyndighet gör någon form av uppföljning av dessa ärenden, t.ex. beträffande själva verkställigheten –med tanke på just socialnämndens ansvar.

6.1.4 Övrigt av vikt

De frågor jag har ställt i början av uppsatsen beträffande tidpunkten och formerna för verkställighet och vem som kan verkställa ett beslut tycker jag mig ha besvarats i min undersökning. De konsekvenser för barnet och dess vårdnadshavare som verkställighet kan innebära är dock mycket svårare att beskriva eftersom jag i denna uppsats inte har haft möjlighet att göra en uppföljning kring dem. En direkt effekt är dock att vårdnadshavaren/arna mister vårdnaden av barnet. Beslutet är då grundat på miljö- eller beteendefaktorer. Jag förutsätter att beslutet om ett omhändertagande har skett på de grunder som både regleras genom lag och genom rekommendationer och att man alltid tagit hänsyn till barnets bästa.

Slutligen anser jag att såväl polismyndighet som socialtjänst hela tiden måste beakta såväl gällande lagstiftning som rekommendationer. Genom mina intervjuer har jag fått en stor insikt i det oerhört komplicerade och svåra arbete som en verkställighet, med eller utan handräckning av polisen, innebär för de involverade. Trots insikten om de svårigheter som finns måste en medvetenhet finnas att ständigt utveckla och förbättra arbetsmetoder för såväl socialtjänst som polismyndighet – allt för att förhindra att barnet och dess vårdnadshavare utsätts för stora och svåra traumatiska upplevelser i samband med en verkställighet – med eller utan handräckning av polisen.

6.2 Svar på frågorna

Jag anser att jag har besvarat de ställda frågorna i inledningen i uppsatsen. För att förtydliga svaren kommer jag att ställa dem igen.

- När inträder tidpunkten för verkställighet?

Svar: Beslut som överhuvudtaget inte får överklagas vinner omedelbart laga kraft och får verkställas genast efter tillkännagivandet. Innebörden av omedelbar verkställbarhet är att beslutet skall verkställas direkt. Det har ingen betydelse om beslutet överklagas eller ej. I 40 § LVU stadgas att beslut om omedelbart omhändertagande gäller omedelbart. Dock kan socialnämnden besluta om att vissa beslut inte skall gälla omedelbart.

Om den unge är häktad kan ett omhändertagandebeslut inte verkställas, eftersom häktningsbeslutet då tar över omhändertagandebeslutet. Däremot om den unge är anhållen eller intagen på sjukhus kan LVU-vård inledas.

Beslutet skall ha vunnit laga kraft, och får inte verkställas förrän efter det att besvärstiden har gått ut.

- Vilka är formerna för verkställighet?

Svar: Att länsrätten har beslutat om att den unge ska underställas tvångsvård under en viss tid. Då beslut om omhändertagande av barn enligt LVU verkställs skall föräldrarna underrättas. Det är givetvis inte godtagbart att, som någon gång förekommit, ett barn tas från hemmet under förevändning att det skall läkarundersökas, och föräldrarna först efteråt fått reda på att det var ett omhändertagande.

- Vem kan verkställa ett beslut?

Svar: Socialtjänsten kan verkställa ett omhändertagande när länsrätten efter ansökan från socialnämnden beslutat om vård med stöd av LVU.

- Vilka är konsekvenserna av en verkställighet?

Svar: I och med att man verkställer ett beslut, innebär det att man skiljer den unge från föräldern och att deras bestämmanderätt över barnet begränsas i den omfattning som behövs för att vården skall kunna genomföras. Föräldrarna har emellertid kvar den rättsliga vårdnaden om barnet. Målet är att de om möjligt ska kunna återförenas, men det förekommer trots allt en del fall där återförening inom överskådlig tid inte ter sig realistiskt. Här övervägs då möjligheten att aktualisera en vårdnadsöverflyttning med stöd av FB.

Vidare har socialnämnden också ansvar för ett omhändertaget barns behov av umgänge av föräldrar eller andra som har vårdnaden av barnet – så långt det är möjligt. Umgängesrätt kan begränsas om det är nödvändigt med hänsyn till vården.

Dessa verkställigheter är som sagt slitande för alla inblandade parter. Det är bara att hoppas att alla inser, förr eller senare, att det var för den unges bästa! Jag kan varmt rekommendera Ingrid Claezons bok "Tvångsomhändertaganden", för den som är intresserad att läsa mer om dessa omhändertaganden utifrån tonåringars, anhörigas och socialsekreterares perspektiv!

Bilaga A

Frågor till poliserna

- a) Berätta om en verkställighet som du har varit med om – ålder, kön, antal barn om fler än en, vem var försvårande – den unga, föräldrarna eller andra t.ex. familjemedlemmar, vårdnadshavare etc.?
- b) Hur går ni tillväga vid en verkställighet, finns det några rutiner?
- c) Finns det några interna bestämmelser angående verkställigheter?
- d) Socialnämnden skall endast begära om handräckning då situationen kräver det – upplevde du situationen så eller hade de förstorat upp eventuella svårigheter?
- e) När det gäller ansvarsfrågan vid handräckningen – upplevde du att socialnämnden gav intrycket av att de hade det fulla ansvaret?
- f) Händes det att en kontaktperson eller annan person t.ex. vårdnadshavare, personal inte var närvarande även om situationen krävde det?
- g) Övriga synpunkter, förslag till eventuell/a ändring/ar

Bilaga B

Frågor till socialarbetaren

- a) Berätta om en verkställighet som du har varit med om – ålder, kön, antal barn om fler än en, vem var försvårande – den unga, föräldrarna eller andra t.ex. familjemedlemmar, vårdnadshavare etc.?
- b) Hur går ni tillväga vid en verkställighet, finns det några rutiner?
- c) Finns det några interna bestämmelser angående verkställigheter, förutom gällande lagrum?
- d) Socialnämnden skall endast begära om handräckning då situationen kräver det – har det hänt att man har bett om handräckning fastän situationen inte krävde det utifrån de fakta man hade då?
- e) När det gäller ansvarsfrågan vid handräckningen – upplevde du att ni gav intrycket av att ni hade det fulla ansvaret, eller har polisen i något fall övertagit ansvaret?
- f) Händes det att en kontaktperson eller annan person t.ex. vårdnadshavare, personal inte var närvarande även om situationen krävde det?
- g) Övriga synpunkter, förslag till eventuell/a ändring/ar

Litteratur- och källförteckning

Litteratur

Clevesköld, Lars, Lundgren, Lars, Thunved, Anders
Handläggning inom socialtjänsten, upplaga 4:1, Norstedts
Juridik, Stockholm, 2000.

Mattsson, Titti, *Barnet och rättsprocessen – rättssäkerhet,
Integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om
Tvångsvård*, Juristförlaget i Lund, 2002

Norström, Carl, Thunved, Anders, *Nya sociallagarna*, upplaga
17, Norstedts Juridik, Stockholm, 2004.

Strömberg, Håkan, *Allmän förvaltningsrätt*, upplaga 22:1, Liber
AB

Offentligt tryck

SOU 1979:6 Polisen, betänkande av 1975 års polisutredning

SOU 1993:40 Fri- och rättighetsfrågor. Inkorporering av
Europakonventionen

SOU 1994:139 Ny socialtjänstlag

Prop. 1924:150 med förslag till lag om samhällets barnavård
m.m.

Prop. 1960:10 med förslag till lag om samhällets vård av barn
och ungdom (barnavårdslag) m.m.

Prop. 1979/80:1 om socialtjänsten

Prop. 1983/84:111 Förslag om polislagen m.m.

Prop. 1989/90:28 om vård i vissa fall av barn och ungdomar

Från Socialstyrelsen

SOSFS 1997:15, Socialstyrelsens allmänna råd: Tillämpning av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Justitieombudsmannens årsberättelser

JO 1981/82

JO 1989/90

JO 1993/94

JO 1995/96

JO 1999/2000

JO 2003/04

Övrigt tryck

Europakonventionen

FN:s konvention om barnets rättigheter

Rättsfall

Europadomstolen

Olsson mot Sverige 1, 24.3.1988, Serie A nr 130

Olsson mot Sverige 2, 27.11.1992, Serie A nr 250

Eriksson mot Sverige, 22.6.1989, Serie A nr 156

Reime mot Sverige, 22.4.1992, Serie A nr 226B